

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЇ ТА МАСОВИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

До захисту допустити:

Зав. кафедри

«__» _____ 20__ р.

Кваліфікаційна робота

За освітнім ступенем «Магістр» на тему:

«Психолого-педагогічні умови формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку»

Студентки факультету філології та масових комунікацій

спеціальності «Дошкільна освіта» освітнього ступеня «Магістр»

Радченко Катерини

Володимирівни

Науковий керівник:

Брежнєва Олена Геннадіївна

доктор педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної освіти

Рецензент:

Рейпольська О.Д.

кандидат педагогічних наук,

доцент, завідувач лабораторії

дошкільної освіти і виховання

Інститут проблем виховання

НАПН України

Кваліфікаційна робота захищена

З оцінкою _____

Секретар ЕК _____

«__» _____ 20__ р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЗНАНЬ ПРО СЕНСОРНІ ЕТАЛОНИ У ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ	8
1.1. Проблема формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку в психолого-педагогічній літературі.....	8
1.2. Аналіз психологічних особливостей розвитку уявлень про сенсорні еталони у дітей 2-3 років.....	19
1.3. Обґрунтування психолого-педагогічних умов формування знань про сенсорні еталон у дітей раннього віку.....	31
Висновки до розділу 1.....	43
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА КОМПЛЕКСУ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ЗНАНЬ ПРО СЕНСОРНІ ЕТАЛОНИ У ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ	46
2.1. Визначення індивідуального рівня розвитку знань про сенсорні еталони у дітей 2-3 років в практиці роботи закладу дошкільної освіти.	46
2.2. Експериментальна модель реалізації психолого-педагогічних умов формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку.	65
2.3. Динаміка змін у формуванні знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку.....	83
Висновки до розділу 2.....	89
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	92
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	96
ДОДАТКИ	105

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасний етап розвитку дошкільної освіти характеризується пошуком нових підходів у педагогічній теорії та практиці. Національною доктриною розвитку освіти України у XXI столітті, Законами України «Про освіту», «Про дошкільну освіту» та Базовим компонентом дошкільної освіти визначено, що особливої уваги потребує розвиток дитини як особистості яка формується в діяльності, засвоює досвід, набутий людством [62;61;5].

Учені (Л.Венгер, О.Запорожець, М.Монтессорі, Є.Тихеева, О.Усова, Н.Сакуліна) наголошують, що сенсорне виховання є одним з головних завдань дошкільної освіти, напрямом, який впливає на успішність подальшої соціалізації й навчання дитини. Саме ранній вік є сприятливою основою для вдосконалення діяльності органів чуття, що забезпечують повноцінні й різнобічні уявлення дитини про довкілля [13;29;74;78;82].

Пізнання людиною навколишнього світу починається з «живого споглядання», з відчуття (відображення окремих властивостей предметів і явищ дійсності при безпосередньому впливі на органи чуття) і сприйняття (відображення в цілому предметів і явищ навколишнього світу, діючих в даний момент на органи чуття). Відомо, що розвиток відчуття і сприйняття створює необхідні передумови для виникнення всіх інших, більш складних пізнавальних процесів (пам'яті, уяви, мислення), розвиток сенсорики – основа для вдосконалення практичної діяльності сучасної людини. Адже, як справедливо зазначав Б.Ананьєв, «більш далекосяжні успіхи в науці та техніці розраховані не тільки на людину яка мислить, але і на ту, яка вміє відчувати» [41, с.151].

Ранній вік, на думку М.Монтессорі [74], є тим сензитивним періодом, коли привабливість сенсорних вражень (смак, звук, дотик, вага, запах) призводить до того, що дитина вчиться спостерігати і диференціювати

відчуття. Тому важливо використовувати цей час для вдосконалення діяльності органів чуття, нагромадження уявлень про навколишній світ.

В історичній перспективі визначаються дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених, присвячені проблемам сенсорного виховання дітей раннього віку (В.Аванесов, Л.Венгер, Н.Ветлугіна, Л.Журова, О.Запорожець, В.Зінченко, Г.Кислюк, Є.Корзакова, Л.Пеньєвська, М.Подд'яков, А.Рузька, Н.Сакуліна та інші) [13;29;42;44;57]. Учені спільні у визначенні, що одним із центральних моментів розвитку сприйняття є засвоєння і використання сенсорних еталонів.

В останні десятиліття зростає інтерес вчених-психологів до проблеми формування сенсорних еталонів у дітей раннього віку. Вивчаються психологічні механізми та закономірності перцептивного розвитку дитини (Л.Федорович, А.Палій, С.Олексенко) [83;51;48]; досліджуються зміст, прийоми, методи і засоби навчання і виховання маленьких дітей (Н.Венгер, В.Котирло, С.Кулачківська) [9;22;42]; дослідним шляхом перевіряються можливості дитини зіставляти властивості реальних об'єктів, що сприймаються, із засвоєними дитиною системами сенсорних еталонів (С.Ладивір, З.Максимова, Л.Олійник, Л.Сисоєва та ін.) [40;44;49].

Педагогічні аспекти проблеми пов'язані з визначенням загального змісту, методів і форм сенсорного виховання дітей раннього віку (Л.Артемова, К.Зворигіна, Л.Павлова, Е.Пілюгіна, О.Проскура, та ін.) [3;9;53;56;65].

Разом з тим процес формування сенсорних еталонів у дітей на другому-третьому роках життя нині є недостатньо дослідженим. Поза увагою залишається комплексний підхід до організації перцептивного навчання дітей раннього віку. Процес та результат набуття дітьми раннього віку індивідуального перцептивного досвіду у діяльності залишається до кінця не дослідженим.

Проблема створення умов формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку в освітньому процесі ЗДО є актуальною, тому що через розвиток та вдосконалення сприйняття сенсорних еталонів відбувається розвиток всіх психічних процесів дитини та її мовлення. Актуальність проблеми, недостатність її теоретичного та експериментального опрацювання обумовили вибір теми нашого дослідження **«Психолого-педагогічні умови формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку»**.

Об'єкт дослідження – процес формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку.

Предмет дослідження – психолого-педагогічні умови формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність психолого-педагогічних умов, що забезпечують формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку в умовах закладу дошкільної освіти.

Гіпотеза дослідження: формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку відбудеться належним чином за таких психолого-педагогічних умов:

- 1) серії тематичних занять та дидактичних ігор з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей;
- 2) наявності предметно-розвивального середовища та використання його складових (іграшок, ігрових модулів, сенсорних осередків);
- 3) підвищення педагогічної компетентності вихователів та педагогічної грамотності батьків з питань формування та розвитку у дітей раннього віку знань про сенсорні еталони.

Відповідно до поставленої мети та гіпотези дослідження сформульовано наступні **завдання**:

1. Вивчити стан проблеми формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку в психолого-педагогічній теорії і практиці.
2. Дослідити психолого-педагогічні особливості формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку.
3. Визначити критерії, показники та рівні прояву знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку.
4. Розробити та експериментально перевірити комплекс психолого-педагогічних умов, що забезпечують формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку.

Для вирішення поставлених задач використовувались наступні **методи дослідження**: теоретичний аналіз психолого-педагогічної та науково-методичної літератури з проблеми дослідження, аналіз, синтез, порівняння, узагальнення даних, поданих у літературних джерелах. З метою виявлення ефективності психолого-педагогічних умов формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку в закладі дошкільної освіти було проведено педагогічний експеримент (констатуючий, формуючий та контрольний), кількісний та якісний аналіз даних.

Методологічну та теоретичну основу дослідження складають праці психологів та педагогів присвячених сенсорному вихованню дітей раннього віку Л.Венгера [14], О.Запорожця [29], Є. Тихеєвої [78], М.Под'якова [68], О.Усової [82], Н.Сакуліної [35], В.Котирло [27], Л.Олійник [49], Ю.Малікової [42] та ін.

Експериментальною базою дослідження був заклад дошкільної освіти № 157 м. Маріуполя. Загалом у дослідженні взяли участь 30 дітей, 24 вихователя та 30 батьків.

Дослідження здійснювалося протягом 2019 – 2020 років й охоплювало чотири етапи науково-педагогічного пошуку.

На *аналітико-пошуковому етапі* (вересень-жовтень 2019 р.) вивчено історичну, філософську, психологічну та педагогічну літературу з

досліджуваної проблеми; сформульовано мету, завдання та робочу гіпотезу дослідження. Проведено пілотажне дослідження (аналіз навчально-виховної документації закладів дошкільної освіти, освітніх програм, анкетування вихователів, батьків, бесіди з педагогами ЗДО) з метою конкретизації предмета і завдань магістерського дослідження.

На *аналітико-констатувальному* етапі (листопад – грудень 2019 р.) теоретично обґрунтовано психолого-педагогічні умови формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку, визначено дослідно-експериментальні методики, розроблено програму експерименту, встановлено кількісний та якісний склад його учасників.

На *фронтальному етапі* (січень – липень 2020 р.) здійснено експериментальну перевірку визначених умов формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку, перевірено ефективність запропонованих методичних рекомендацій; оформлено узагальнюючі висновки, систематизовано результати дослідження.

На *завершально-узагальнювальному етапі* (вересень – листопад 2020 р.) проводилася узагальнююча обробка даних, зіставлення результатів з метою та гіпотезою, їх аналіз, оформлення результатів дослідження.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку розглядається як самостійна дослідницька проблема; експериментально обґрунтовані психолого-педагогічні умови набуття дітьми раннього віку знань про сенсорні еталони.

Практична значущість дослідження полягає в можливості застосування його результатів при складанні навчально-виховних програм, методичних посібників та рекомендацій для студентів педагогічних факультетів, методистів, вихователів закладів дошкільної освіти, консультацій для батьків дітей раннього віку.

Структура і обсяг роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, бібліографічного списку і додатків. Загальний обсяг роботи становить 119

сторінок. Основний текст викладено на 95 сторінках. У тексті 4 таблиці, 5 рисунків. Додатки викладено на 14 сторінках. У списку використано 92 джерела.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЗНАНЬ ПРО СЕНСОРНІ ЕТАЛОНИ У ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ

1.1. Проблема формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку в психолого-педагогічній літературі

Однією з основних проблем сьогодення є створення умов для своєчасного повноцінного фізичного, психічного й духовного розвитку кожної дитини, формування її життєвих компетентностей. У зв'язку із цим одне з головних завдань педагога полягає в тому, щоб створити умови для самостійного розвитку дитини, прояву її особистісного потенціалу. Базовий компонент дошкільної освіти, Коментар до Базового компонента виокремлюють сенсорний розвиток як базову основу формування всіх ключових компетентностей дитини дошкільного віку [5].

Проблема сенсорного розвитку дошкільників перебуває в центрі уваги багатьох вчених, як психологів (Л.Венгера, О.Запорожця, В.Зінченка, Е.Ігнат'євої, В.Мухіної), так і педагогів (В.Аванесової, М.Подд'якова, Н.Сакуліної, Є.Тихеєвої, О.Усової, Є.Фльоріної) [14;29;45;57;78;82].

Значення сенсорного виховання в ранньому віці важко переоцінити. Саме цей вік найбільш сприятливий для вдосконалення органів чуття, накопичення уявлень про навколишній світ. Видатні зарубіжні спеціалісти в галузі дошкільної педагогіки (Ф.Фребель, М.Монтесорі, Ж.-О.Декролі) [85;74;41], а також відомі представники дошкільної педагогіки та психології (С.Русова, Є.Тихеєва, О.Запорожець, О.Усова, Н.Сакуліна та ін.) вважали, що сенсорне виховання, спрямоване на забезпечення повноцінного сенсорного розвитку, є однією з базових компетентностей дитини раннього віку [78;29;82;41].

Під сенсорним вихованням в даний час розуміють «цілеспрямоване вдосконалення, розвиток у дітей сенсорних процесів (відчуття, сприймання, уявлень). Сенсорне виховання здійснюється в повсякденному житті і на заняттях. В умовах повсякденного життя, в процесі ігор, праці, на думку

Н.Подд'якова, «відбувається цілісне сприйняття дитиною різних явищ і предметів навколишнього світу. При цьому деякі властивості і сторони явищ можуть сприйматися недостатньо чітко, або не сприйматися зовсім» [57, с.69].

Л.Венгер стверджує, що «...сенсорний розвиток дитини – це розвиток її сприйняття й формування уявлень про зовнішні властивості предметів: їхню форму, колір, величину, розташування у просторі, а також запах, смак тощо» [14, с.63]. Сенсорне виховання дитини на першому році життя – це основний вид виховання.

Маленька дитина, вбираючи в себе потоки сенсорної інформації, осягає навколишній світ, тому дослідники вважають, що загальний нормальний розвиток дитини (психічний, фізичний), розвиток діяльності органів чуття, неможливий без своєчасного припливу нових яскравих вражень. Інакше, при нестачі вражень у дитини настає сенсорний голод, який виявляється в затримці його розвитку. Період раннього віку вимагає надавати для малюка багаті різноманітні враження, розвивати у нього увагу до властивостей предметів.

У більшості здібностей дітей лежить добре виражена сенсорна основа, яка розвивалася в ранньому дитинстві. Вчені вважають, що цей вік сензитивний для сенсорного виховання, його не можна упускати, тому що надалі це позначиться на розвитку дитини (втрати цього періоду житті не поправна).

Різнманітні сенсорні відчуття вкрай важливі для малюка, значення їх кількості та якості для кожної дитини – індивідуально. Нерозвинені відчуття роблять життя дитини складним та неповноцінним.

З візуальними відчуттями (за допомогою зору) пов'язана велика частина інформації, яка надходить до дитини. За допомогою зору дитина визначає зовнішні ознаки об'єктів, які його оточують, їх розташування у просторі (віддаленість або близькість). Слухові відчуття допомагають дитині

орієнтуватися в світі звуків (розрізняти голоси батьків, близьких йому людей, виділяти небезпечні звуки та їх знаходження).

Органи чуття мають працювати повноцінно, а для цього їх треба піддавати постійному тренуванню, це дозволить більш чуйно реагувати на сенсорні подразники різного характеру та інтенсивності.

Формування сенсорних процесів дуже важливо для розвитку дитини. Дослідження багатьох вчених К.Бюлера, О.Запорожця, Л.Венгера свідчать, що перші роки життя істотно позначаються на мисленні дитини. Це пов'язано з тим, що сприйняття йде паралельно з такими операціями, як узагальнення, класифікація тощо. Становлення сприйняття розуміємо як виділення найбільш істотних якостей, та складання на цій основі стійких образів, співвіднесення предметів навколишнього світу [14;29].

Формування уявлення у дитини засвоюються від простого до складного. Спочатку форму і колір дитина асоціює з конкретним предметом (кругле яблуко, зелені дерева та ін.). Потім узагальнюючись та відриваючись від предмета якість стає узагальненою – колір, форма, розмір. З закінченням періоду раннього віку у дитини повинні бути сформовані три еталона. Систематизація знань дітей, коли вони сприймають незнайомі їм предмети, можлива, за умови співвіднесення дії дитини з предметом еталона.

Базисом інтелекту маленького дитини, основою її пізнавальної діяльності є сенсорний розвиток. Чуттєве сприйняття сучасного світу суттєво позначається на нервово-психічному розвитку дитини.

Можна зробити висновок, що сенсорне виховання малюка безпосередньо пов'язане з розвитком його пізнавальної діяльності. Якщо не розвивати у дітей сприйняття, ми втрачаємо можливість пізнання дитиною якостей предметів, важливих явищ навколишнього середовища.

З рівнем сенсорного розвитку дітей, вчені пов'язують, рівень його розумового розвитку. В основі навчання дітей раннього віку повинна лежати робота вихователів, методистів, батьків з розвитку важливих для дитини,

здібностей наслідування, відтворення, вміння бачити і слухати; порівнювання, розрізнення, зіставлення і узагальнення.

Людство багато століть поспіль створювало різні еталони: величини, форми і кольору, які дитина може використовувати для зіставлення, порівняння, сприймання властивостей предмета. Проблема розвитку сприйняття навколишнього світу існувала з давніх-давен. Ще в роботах Платона говорилося «...дітей навчали, використовуючи предмети домашнього вжитку. Наприклад, дітям пропонували зібрати наявні в будинку чашки та розкласти їх на групи: срібні, глиняні та ін. Або ще, приклад, під час плетіння вінків з квітів й листя дітей навчали визначати колір, форму та їх величину» [22, с.106].

Проблема сенсорного виховання дітей в педагогіці завжди перебувала на першому місці. Цією проблемою займалося багато дослідників, які висували різні системи сенсорного виховання дітей (Я. Каменський, І.Песталоцці, О. Декролі, Є.Тихєєва та ін.). Роботи одних дослідників були пов'язані з розробкою змісту сенсорного виховання, інших – з методами навчання ознайомлення дітей з навколишнім світом, з їх властивостями і відносинами. Треті – присвятили свої дослідження розробці різноманітних ігор, орієнтованих на вдосконалення у дітей зору, слуху і дотику [23, с. 104].

Першу розгорнуту систему сенсорного виховання дошкільників запропонував Ф.Фребель. У посібнику Фребеля представлено 6 дарів (кулі, куби, циліндри, плитки та ін.), які за методикою педагога допомагають розвитку у дітей навичок конструювання, формуванню уявлень про форму, величину, просторові відносини, кількість. Цінність «дарів» полягала в послідовному ознайомленню дітей з геометричними формами. До переваг цієї системи слід віднести включення завдань сенсорного виховання в загальні завдання розумового розвитку дитини, визнання ролі самої дитини в розумовому і сенсорному розвитку, забезпечення систематичного керівництва цією діяльністю з боку педагога. Недоліком «дарів» є

абстрактність, сухість, формалізм матеріалу, обмеженість всієї системи сенсорного виховання, практично незв'язаної з живою дійсністю, що обмежувало кругозір дітей та свободу їх творчості.

Виховання повинно керуватися саморозкриттям, але саморозкриття неможливе без зовнішніх впливів, тому необхідні різноманітні засоби, що викликають розвиток внутрішніх тенденцій, потягів.

Виховання є одним з провідних понять у педагогіці. Виховання – це процес постійного систематичного формування особистості з метою підготовки її до повноцінного самодостатнього життя [85, с.106].

Перше джерело знань про світ – відчуття. За допомогою відчуття дитина пізнає окремі ознаки та властивості предметів, які безпосередньо впливають на її органи чуття. Більш складним пізнавальним процесом є сприйняття, що забезпечує відображення всіх ознак предмета, з яким дитина безпосередньо стикається, діє. Відчуття і сприйняття піддаються розвитку, удосконаленню, особливо в період дошкільного дитинства. І тут на допомогу приходить сенсорне виховання.

Підкреслюючи тісний взаємозв'язок сенсорного й розумового розвитку дитини, М.Манасеїна стверджувала: чим швидше і чим краще дитина навчиться керувати своїми органами чуття (зором особливо), тим швидше і повніше буде її розумовий розвиток. Визнаючи важливу роль перших років в житті дитини, М.Манасеїна вважала, що основна увага батьків та вихователів має бути направлена на розвиток розумових здібностей дітей, головним чином через розвиток органів відчуття [41, с.151].

М.Монтессорі вбачала у сенсорному вихованні підготовку дитини до повноцінного життя у природному й соціальному середовищах. Формування повноцінної особистості, на її погляд, неможливе без належного розвитку органів чуття, оскільки чуттєвосприйняття є основою розумового і морального буття. Це означає, що розвинуті органи чуття є передумовою інтелекту й вихованості особистості. Тому система сенсорного виховання має

бути спрямована на формування сенсорної культури – культури сприйняття зовнішнього світу. Дитина, яка оволоділа сенсорною культурою, не тільки буде в змозі звертати увагу, виокремлювати якості предметів та явищ навколишнього світу, а й самостійно набувати знань, відкривати свій внутрішній світ, що значно важливіше для неї, ніж готові повідомлення дорослих.

У процесі сенсорного виховання важливо організувати, за словами М.Монтессорі, педагогічне — підготовлене середовище, яке є передумовою реалізації дитиною можливостей власного розвитку через самостійну діяльність. Одним із головних чинників цього середовища є дидактичний матеріал, зорієнтований на розвиток окремих сфер відчуттів, вироблення уміння слухати тишу і звуки, розрізняти кольори, форму, вагу тощо. Ідеї М.Монтессорі сьогодні активно застосовуються і розвиваються як в дитячих садах зарубіжних країн, так і в Україні [74, с. 59].

Спроба реалізувати завдання сенсорного виховання була зроблена і в педагогічній роботі Ж.Декролі, який створив систему дидактичних ігор, що забезпечують сенсорний розвиток дітей [22].

Є.Тихеева багато уваги приділяла сенсорному вихованню дошкільників, вірно розуміючи, що пізнання навколишнього світу вимагає розвитку органів відчуття, яке тісно пов'язувала з навколишнім життям, з пізнанням світу природи, з іграми та працею. Розвиток сприйняття, мислення й мовлення дітей вчена розглядала в нерозривній єдності. З усіх відчуттів, що дають найбільш яскраві враження та благотворно впливають на моральне становлення дитини, перше місце належить зору й слуху. Заслуга дослідниці в тому, що вона розробила методику використання дидактичного матеріалу, «щедро розсипаного в природі» [78, с.10].

О.Запорожець розглядав систему сенсорних еталонів як продукт культури, яким оволодівають діти і тим самим отримують інструмент пізнання світу. У дослідженнях О.Запорожця та О.Усової була розроблена

певна організація пізнавальної діяльності дітей на заняттях при ознайомленні з формою, величиною, кольором [28, с.140].

Сенсорне виховання – цілеспрямований педагогічний вплив, що забезпечує формування чуттєвого пізнання і вдосконалення відчуттів та сприйняття. Сучасна система сенсорного виховання спирається на теорію сприйняття, розроблену Л.Виготським, Б.Ананьєвим, С.Рубінштейном, О.Леонтєвим, О.Запорожцем, Л.Венгером та іншими науковцями[41;28;14].

У дослідженнях Л.Венгера особливо виділяється період раннього віку, новоутворенням якого є формування перцептивних дій, заснованих на використанні індивідуальних ситуативних засобів – предметних передеталонів. У своїх роботах Л.Венгером був представлений змістовний аналіз послідовних етапів засвоєння системи еталонів. Л.Венгер виявив та дослідив два шляхи засвоєння систем сенсорних еталонів – перцептивний та інтелектуальний. Виділення перцептивного шляху мало значення для розробки способів сенсорного виховання молодших дошкільнят, яким ще недоступний інтелектуальний шлях оволодіння такого роду системами. Саме в цей час завдання по формуванню сприйняття вирішується через його включення в різні види змістовної діяльності дитини) [14, с.28].

Але основним було цілеспрямоване навчання дітей способам обстеження предметів, заснованим на формуванні та функціонуванні перцептивних дій. Правильно організоване педагогом обстеження форми предметів створює базу для пізнання дітьми загального зв'язку між зовнішнім виглядом предметів та їх життєвим призначенням (В.Логінова) [40]. Засвоєння цієї залежності грає позитивну роль не тільки в розумовому вихованні дітей, а й у розвитку дитячої продуктивної діяльності.

Сприйняття це процес безпосереднього контакту з навколишнім середовищем.

Психологічні дослідження, проведені В.Аванесовою, Е.Пілюгіною, М.Подд'яковим та іншими, переконливо доводять, що знання, отримані

словесним шляхом та непідкріплені чуттєвим досвідом, неясні, невиразні й неміцні, часом досить фантастичні, а це означає, що нормальний розумовий розвиток неможливий без опори на повноцінне сприйняття. Уявлення, які формуються у дітей при отриманні безпосереднього чуттєвого досвіду, збагаченні враженнями, набувають узагальненого характеру, виражаються в елементарних судженнях. Вони підтримуються тими знаннями, які діти отримують про навколишню дійсність, про властивості речей та явищ. Джерелом розширення сенсорного досвіду є навколишнє середовище, яке оточує дітей: природа, трудова діяльність, будівництво, техніка [53, с. 103].

На сучасному етапі дошкільної освіти велике місце приділяється сенсорному вихованню дітей раннього віку в цілому та формуванню у них знань про сенсорні еталони зокрема. Актуальність даної проблеми полягає в тому, що сенсорний розвиток, з одного боку, становить фундамент загального розумового розвитку дитини, з іншого боку, має самостійне значення, так як повноцінне сприйняття необхідно для успішного навчання дітей у дитячому садку, школі. Сенсорне виховання, спрямоване на формування повноцінного сприйняття навколишньої дійсності, воно слугує основою пізнання світу, першим ступенем якого є чуттєвий досвід. Успішність розумового, фізичного, естетичного виховання в значній мірі залежить від рівня сенсорного розвитку дітей, тобто від того, наскільки абсолютно дитина чує, бачить, відчуває навколишній світ.

Пізнання дитиною об'єктів навколишнього світу, їх властивостей, законів простору і часу відбувається в процесі практичної (пізнавально-дослідницької) діяльності. Створення цілісного образу, який враховує всі властивості предмета, можливе лише в тому випадку, якщо дитина опанував пошуковими способами орієнтування при виконанні завдань. З цією метою слід навчити її планомірного спостереження за об'єктом, його розгляданню, обмацуванню й обстеженню[14,с.5].

У процесі навчання дитина повинна оволодіти своєрідними чуттєвими мірками, які склалися історично, – сенсорними еталонами – для визначення відносин виявлених властивостей та якостей даного предмета до властивостей та якостей інших предметів. Тільки тоді з'явиться точність сприйняття, сформується здатність аналізувати властивості предметів, порівнювати їх, узагальнювати, зіставляти результати сприйняття.

Освоєння сенсорних еталонів – системи геометричних форм, шкали величини, кольорового спектру, просторових та часових орієнтувань, звуко висотного ряду, шкали музичних звуків, фонетичної системи мовлення – складний та тривалий процес. Засвоїти сенсорний еталон – значить не просто вміти правильно називати ту чи іншу властивість предмета: необхідно мати чіткі уявлення для аналізу й виділення властивостей самих різних предметів у самих різних ситуаціях [28, с. 137].

Вітчизняна наука виділяє два основних методи: обстеження і порівняння. Обстеження – спеціально організоване сприйняття предмета (об'єкта) з метою використання його результатів в будь-якій практичній діяльності. Розвиток сенсорних дій дитини відбувається не сам по собі, а лише в процесі засвоєння суспільного сенсорного досвіду, під впливом практики та навчання. Ефективність цього процесу значно підвищується, якщо дитину спеціально навчають способам обстеження предметів із застосуванням відповідних сенсорних еталонів. Обстеження може йти по контуру (площинні предмети) або за обсягом (об'ємні предмети); воно залежить від діяльності, якою буде займатися дитина [14, с.101].

Порівняння – це і дидактичний метод, і одночасно розумова операція, за допомогою яких встановлюються риси подібності та відмінності між предметами (об'єктами) і явищами. Порівняння може йти шляхом зіставлення предметів або їх частин, шляхом накладення предметів один на одного або додатком предметів один до одного, обмацування, групування за кольором, формою або іншими ознаками навколо зразків-еталонів, а також шляхом

послідовного огляду і опису виділених ознак предмета, способом виконання планомірних дій. Спочатку виділене лише загальне уявлення про предмет потім змінюється більш визначеним і детальним сприйняттям. Таким чином, порівняння – це своєрідний механізм обстеження предмета, який допомагає встановленню співвідношення предметів за величиною, формою, просторовим положенням, за деякими іншими властивостями, а в результаті вирішує завдання засвоєння загальноприйнятої системи сенсорних еталонів. Підкреслимо, що порівняння, будучи компонентом осмисленого сприйняття предметів (об'єктів, явищ), сприяє формуванню правильних уявлень про них, створює основу для узагальнення та систематизації знань. Ефективність аналітико-синтетичної діяльності в процесі сприйняття залежить від оволодіння дитиною різноманітними перцептивними діями, завдяки яким образ предмета стає диференційованим, тобто в ньому виділяються властивості. Відзначимо, що перцепція – психологічне сприйняття, безпосереднє відображення об'єктивної діяльності органами чуття [14, с.114].

Формування перцептивних дій в онтогенезі (хапання, обмацування, обстеження) має відповідати психолого-педагогічному керівництву даним процесом: від ігор та вправ з реальними предметами до використання моделей предметів і далі до зорового розрізнення і впізнавання позначених властивостей предметів. Сенсорні еталони починають застосовуватися без переміщення, суміщення, обведення контурів предметів та інших зовнішніх прийомів. Їх замінюють рухом очей або обмацуванням рук, які виступають як інструмент сприйняття. Тільки в цьому випадку сприйняття з процесу побудови образу (предмета) буде перетворюватися в елементарний процес впізнавання. Ці зміни обумовлюються формуванням у дитини розгалужених систем сенсорних еталонів, якими вона починає користуватися, і оволодінням основними способами обстеження.

Таким чином, розвиток сприйняття сенсорних еталонів включає в себе два основних компоненти:

- формування та вдосконалення уявлень про різновиди властивостей предметів, що виконують функцію сенсорних еталонів;
- формування та вдосконалення самих перцептивних дій, необхідних для використання еталонів при аналізі властивостей реальних предметів.

Значну наукову й практичну роботу провела Ф.Блехер. Спираючись на наявні в той час психологічні дані про цілісний характер дитячого сприймання дослідниця вивчала дидактичні питання оволодіння числом, лічбою, формою та іншими просторовими властивостями речей, часовими відношеннями тощо. Ф.Блехер висловлювала думку про те, що, порівнюючи знайомі предмети з геометричними формами, дитина вчиться виокремлювати форму в довкіллі [19]. Для оволодіння такими порівняннями вчена пропонує гру «знайди предмет такої самої форми», у якій перед дитиною ставиться завдання групувати предмети, використовуючи геометричні зразки. Кроком уперед є також визнання активної ролі вихователя, який не тільки спонукає дітей грати, але також допомагає їм оволодіти кожною новою грою, пропонує обстежувати зразки продукту дії і в окремих випадках навчає деяким прийомам виконання завдання. Однак загалом проблеми сенсорного виховання Н. Блюхер відхилила на другий план, надаючи перевагу загальному ознайомленню дітей із довкіллям, розвитку їхнього мислення, мовлення тощо [22, с.155].

Цікавить дослідження Б.Хачапурідзе, на думку якого, основним методом сенсорного виховання є колективна дидактична гра, якою керує педагог. Вихідним моментом при визначенні завдань розумового виховання є, на думку Б.Хачапурідзе, оволодіння предметом та предметними відношеннями. Від недиференційованої цілісності свідомості дитина переходить до диференційованого пізнання предмета в цілому з урахуванням його багатоманітних властивостей і до виділення внутрішніх зв'язків і відношень [87,с.137].

Аналізуючи проблему формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку в психолого-педагогічній літературі, можемо зазначити, що сенсорні еталони — зразки якостей предметів, створені людством у процесі суспільно-історичного розвитку. Нескінченна їх різноманітність була зведена до небагатьох основних різновидів. Опановуючи такого роду системою, дитина отримує як би набір мірок, еталонів, з якими вона може зіставити будь-яку сприйняту якість і дати їй належне визначення. Засвоєння уявлень про ці різновиди дозволяє дитині оптимально сприймати навколишню дійсність. Формування знань про різновиди сенсорних еталонів відбувається в тісному зв'язку з навчанням дітей малюванню, ліпленню, конструюванню, музиці та іншим видам дитячої діяльності. Ці види діяльності висувають перед сприйняттям дитини все більш складні завдання та створюють умови, що сприяють засвоєнню цих еталонів.

До кінця дошкільного віку у дітей повинна сформуватися система сенсорних еталонів і перцептивних дій як результат правильно організованого навчання і практики.

1.2. Аналіз психологічних особливостей розвитку уявлень про сенсорні еталони у дітей 2-3 років

Ранній вік – це період дитинства, коли у дитини закладаються основи психічного і фізичного здоров'я, позначається як переддошкільний (від народження до 3-х років). У цьому віці за відповідних умов у дитини розвиваються різноманітні здібності: мовлення, удосконалення рухів тощо. Починають формуватися моральні якості, складатися риси характеру. За допомогою дотику, м'язового відчуття, зору збагачується сенсорний досвід дитини. Вона починає розрізняти величину, форму й колір.

Професор Н.Щелованов називав ранній вік «золотою порою» сенсорного виховання, тому що саме в ранньому віці діти починають пізнавати світ. Саме зараз в них потрібно закладати правильне уявлення про

навколишній світ, оточуючи предмети, щоб дитина правильно пізнавала світ навколо і себе в ньому. Малюк задовольняє свою потребу за допомогою сенсорного освоєння дійсності: чуттєвих сприймань, наочних уявлень і відчуття [90,с.10].

Різноманітний сенсорний досвід дитина отримує в процесі діяльності, коли вона стикається з конкретними проявами кольорів, величин, форм, матеріалів, кількісних і просторових відносин, звуків. В результаті сенсорного виховання дитина опановує способи чуттєвого пізнання світу, наочно-образного мислення, відбувається подальше вдосконалення всіх видів дитячої діяльності, формується певна самостійність в пізнавальній та практичній діяльності [8, с.75].

В сенсорному вихованні велике значення має формування у дітей уявлень про сенсорні еталони – загальноприйняті зразки зовнішніх властивостей предметів.

Сенсорні еталони склалися історично, з ними порівнюють, зіставляють результати сприйняття. В якості сенсорних еталонів кольору виступають сім кольорів спектра та їх відтінки, в якості еталонів форми – геометричні фігури, величини – метрична система. У слуховому сприйманні еталонами є звуковисотні відносини, фонемі рідної мови, музичні ноти та ін. Свої види еталонів є і у сприйманні смаку – це чотири основні смаки (солодкий, солоний, гіркий, кислий) і їх поєднання. У сприйманні нюху має місце вузькоспеціальний розподіл запахів на гіркі і солодкі, свіжі, легкі і важкі запахи [10, с.54].

У сенсорному розвитку малюка провідну роль відіграє ознайомлення його з сенсорними еталонами і способами їх використання. Засвоєння сенсорних еталонів значно розширює сферу пізнання дитиною властивостей, взаємозв'язків між ними. Засвоєні в ранньому дитинстві уявлення про властивості предметів починають грати роль зразків, з якими дитина порівнює властивості нових предметів в процесі їх сприйняття. У

дошкільному віці відбувається перехід від використання зразків, засвоєних в результаті узагальнення власного досвіду до використання загальноприйнятих сенсорних еталонів.

Засвоєння сенсорних еталонів, як формування уявлень про властивості предметів, відбувається за результатами сприйняття – обстеження кольору, форми, відносин за величиною та іншими властивостями, які набувають значення зразків. Для цього необхідно, щоб дитина виокремлювала основні властивості, які застосовуються як еталони, і порівнювала з ними властивості конкретних предметів [1, с.59].

Засвоєння сенсорних еталонів це складний і тривалий процес, який не обмежується рамками дошкільного дитинства і має свою передісторію. Засвоїти сенсорний еталон це не означає навчитися правильно називати ту або іншу властивість об'єкта, необхідно мати чіткі уявлення про різновиди кожної властивості і, головне, вміти користуватися такими уявленнями для аналізу та виділення властивостей найрізноманітніших предметів в самих різних ситуаціях. Засвоєння сенсорних еталонів – це адекватне використання їх в якості «одиниць вимірювання» [14, с.36].

Забезпечити дітей засвоєнням сенсорних еталонів це значить сформувати у них уявлення про основні різновиди кожної властивості предмета. Самі по собі такі уявлення не зможуть управляти сприйняттям, якщо у дитини немає способів, за допомогою яких можна було б пояснити, яким з наявних зразків відповідає властивість предмета, який сприймається в даний момент. Способи порівняння властивостей предметів з засвоєними зразками – це і є способи обстеження предметів, котрим необхідно навчити дітей.

У процесі сприйняття дитина накопичує слухові, зорові, дотикові (тактильні), смакові і нюхові образи. Необхідно, щоб властивості і відносини предметів, які дитина сприймає, були з'єднані – позначені словом, яке допомагає закріпити в уявленні дитини і тоді, коли від моменту сприйняття

минув певний час, а об'єкт сприймання вже відсутній в полі зору дитини. Для цього досить вимовити відповідне слово – назву. Таким чином, саме за допомогою слова вдається закріпити отримані образи сприйняття, формуючи на їх основі уявлення. Необхідність точно і повно сприймати властивості предметів виникає перед дитиною в тих випадках, коли вона повинна ці властивості відтворити, так як від цього залежить результат діяльності, яка захоплює дитину. Такі умови для зорового сприйняття присутні в продуктивних видах діяльності – ліпленні, малюванні, конструюванні. Сенсорне виховання необхідно включати в процес навчання дошкільнят під час різних видів діяльності.

Конструктивна діяльність дитини складний процес, коли дитина не тільки практично діє руками і сприймає споруду яку вона будує, але і обов'язково при цьому мислить. У процесі створення різноманітних споруд вдосконалюється сприйняття дитиною форми предметів, їх величини, просторових відносин. Одне з головних завдань засвоєння дітьми сенсорних еталонів в конструкторській діяльності полягає в правильній організації обстеження тих предметів, з яких діти збираються побудувати [11, с.71].

Діти, які вміють правильно обстежувати предмет, легко можуть уявити його. Одною з основних умов успішного конструювання є вміння дітей чітко уявляти собі, що за об'єкт вони збираються створити, причому конструювання буде тим успішніше, чим детальніше і точніше дитина уявить собі з яких частин цей предмет складатиметься, як ці частини пов'язані між собою. Формування такого роду уявлень відбувається в процесі побудованого певним чином обстеження, коли діти під керівництвом педагога послідовно виокремлюють певні частини предмета. Одним з найважливіших показників конструктивної діяльності у дітей – є вміння творчо варіювати свої споруди. Отже, уявлення дітей про предмети повинно бути чітким, так як саме узагальнені уявлення, це одна з умов створення різних варіантів одного об'єкта.

Починаючи з трьох років основне місце в сенсорному вихованні дітей займає ознайомлення їх із загальноприйнятими сенсорними еталонами і способами їх використання [14, с.107].

Сенсорними в області сприйняття кольору служать так звані хроматичні кольори (жовтий, червоний, помаранчевий, зелений, блакитний, синій, фіолетовий) і ахроматичні – білий, чорний.

Хроматичні кольори розташовані в спектрі в суворій послідовності від червоного до фіолетового, в залежності від довжини світлової хвилі. Змішання двох кольорів, що лежать в діапазоні не підряд, дає проміжний між ними колір, а зміщення сусідніх кольорів – відтінок (жовто-зелений, помаранчево-червоний та ін.), хроматичні кольори діляться на дві групи тонів – теплі (від червоного до жовтого) і холодні (від зеленого до фіолетового). Кожен хроматичний колір або відтінок кольору має певне забарвлення і насиченість. [29, с.201].

Спочатку у дітей треба сформувати уявлення про хроматичні кольори, білий та чорний кольори, створити сприятливі умови для засвоєння назв цих кольорів. У ранньому дитинстві доцільно вводити не сім, а шість кольорових тонів виключивши блакитний, який засвоюється з працею. Знайомство з блакитним кольором краще перенести на більш пізніший період, коли діти отримують уявлення про відтінки, про розташування колірних тонів в спектрі і їх розподіли на групи. Знайомство з відтінками дає можливість зіставити світло-синій і блакитний кольори, встановивши їх відмінність, а засвоєння спектральної послідовності дозволяє визначити блакитний, який знаходиться між зеленим і синім кольорами [29, с.103].

Еталонами форми слугують геометричні фігури. Ознайомлення з ними в рамках виховання сенсорної культури відрізняється від вивчення цих фігур в процесі формування елементарних математичних уявлень. Засвоєння еталонів форми передбачає знайомство з квадратом, прямокутником, колом, овалом, трикутником.

Важливе значення має питання про доцільність використання у навчанні дітей якостей еталонів площинних і об'ємних геометричних фігур. Площинні фігури є більш узагальненими в порівнянні з об'ємними. Вони відображають найбільш істотну для сприйняття форму предмета – його контур й можуть бути використані в якості зразків при сприйнятті форми об'ємних та площинних предметів. Коло висловлює особливості форми м'яча і тарілки. Це дає підставу використовувати в процесі сенсорного виховання в якості еталонів форми саме площинної фігури. Введення об'ємних фігур (куба, кулі тощо) може викликати лише додаткові труднощі.

Особливий характер носять еталони величини. Оскільки величина – відносна властивість, її точне визначення проводиться за допомогою умовних заходів. Відмінність цих заходів від геометричних форм полягає в їх умовності. Система заходів свідомо встановлюється людьми, причому за основу може бути прийнята будь-яка довільна одиниця, в той час як геометричні фігури є формами реальних предметів. Засвоєння системи заходів і способів їх використання – особливе завдання, що вимагає певної математичної підготовки і не входить в програму дошкільного навчання. В області сприйняття ми далеко не завжди користуємося метричною системою, хоча її застосування цілком можливе [14, с.87].

Величина предмета, як правило, встановлюється в залежності від місця, яке вона займає у ряді однорідних предметів. Так, велика собака – це, собака, яка більша за інших собак. Але, при цьому вона набагато менша за маленького слона. Еталонами величини виступають уявлення про відносини між предметами, що позначаються словами, які вказують на місце предмета в ряду інших – маленький, великий, найбільший та інші. Ускладнення цих уявлень полягає в поступовому переході від порівняння двох-трьох предметів до порівняння багатьох, що утворюють ряд за зростанням або спаданням за величиною. Сенсорне виховання щільно пов'язане з розвитком мислення дитини. [14, с.93].

Більш детально розглянемо питання про ознайомлення дітей з системами сенсорних еталонів. Спочатку дошкільнят знайомлять з основними зразками еталонів, а потім з їх різновидами. Важливо, коли вихователь показує та називає їх, пропонувати дітям завдання, спрямовані на зіставлення різних еталонів між собою, підбір однакових, закріплення кожного еталона в пам'яті. У момент дій з еталонами від дошкільнят потрібно запам'ятовування й використання їх назв. Це закріплює уявлення про кожний еталон і дає можливість виконувати дії за словесною інструкцією. Знайомство з кожним видом еталонів має свої особливості, оскільки з різними властивостями предметів можуть бути організовані різні дії.

Діти краще запам'ятовують спектр кольору та його відтінки, якщо отримують їх самостійно (наприклад, під час розведення фарб). Знайомлячи дошкільників з геометричними формами та їх різновидами, вихователь навчає дітей прийому обведення контуру з одночасним зоровим контролем за рухом руки, а також порівнянню фігур, які сприймаються візуально та чуттєво. Уявлення про величину формується у дитини таким чином: спочатку малюк орієнтується на загальну форму зразка, а потім починає усвідомлювати відносини між елементами (кожен наступний елемент більше або менше попереднього) [3, с.6].

Уявлення про основні різновиди кольору, форми, про співвідношення величин, які діти засвоюють, стають сенсорними еталонами і застосовуються в якості зразків при обстеженні різноманітних предметів. Дитина повинна навчитися сприймати колір конкретних предметів, застосовуючи отримані уявлення про хроматичні та ахроматичні кольори, а пізніше – і про їх відтінки.

Дошкільнят вчать спочатку групувати предмети, які розрізняються за формою, величиною, призначенням, але мають однаковий колір, потім виробляють вміння групувати предмети, що мають однаковий колір, але у

різних відтінках. Після цього здійснюється перехід до виділення та пізнання відтінків.

Більш складним є навчання дітей обстеженню форми предметів. Перш за все, виникає необхідність відокремити геометричні фігури від інших предметів, надати їм значення зразків. Це досягається тим, що кожен предмет порівнюють з рядом предметів подібних до неї за формою, предмети (або їх зображення) групуються навколо відповідних фігур. Потім здійснюється перехід до словесного позначення форми предметів («круглий», «квадратний», «овальний» тощо) [1, с.54].

Під час порівняння предметів за величиною відбувається розвиток окоміру. Для вдосконалення окоміру необхідно вчити дітей розв'язанню більш складних окомірних завдань. Простим окомірним завданням, доступним для дитини трьох років, є вибір на око більшого (або меншого) предмета з двох, з віком завдання ускладнюються. Нарешті, протягом дошкільного віку діти можуть навчитися порівнювати на око не тільки величини окремих предметів, але й відносини між ними [7, с.37].

У перші роки життя у дітей формуються передумови сенсорних еталонів. З другої половини першого року до початку третього року формуються так звані сенсомоторні предеталони. У цей період життя малюк відображає окремі властивості предметів, які мають істотне значення для його рухів.

На першому році життя дитина успішно вирішує завдання сенсорного виховання (розвиток зору, слуху, формування сприйняття) в маніпулятивній та предметній діяльності. Надалі, сенсорний розвиток дитини посилюється завдяки таким видам діяльності, як ігрова, трудова, конструктивна, образотворча. У кожному з цих видів – своя сенсорна основа.

Залежно від змісту діяльності та її мотивів змінюється тонкість відчуття, оскільки різні ознаки предметів виступають у своєму практичному значенні.

Засвоївши ту чи іншу ознаку предмета в одній діяльності, дитина використовує її й в іншій [3, с.84].

У розвитку чуттєвого пізнання важливу роль грає мовлення. Слово дорослого фіксує придбаний дитиною сенсорний досвід, узагальнює його. Словесні позначення ознак і властивостей предметів сприяють їх осмисленню, виразному розрізненню предметів.

Зміст сенсорного виховання включає в себе великий обсяг ознак і властивостей предметів – які дошкільник повинен опанувати протягом свого дитинства. Це знайомство з кольором, формою, величиною, запахом, смаком, фактурою, вагою, звучанням предметів навколишнього світу, з орієнтуванням у просторі. При цьому постає завдання підвищення чутливості відповідних аналізаторів (розвиток зорової, тактильної, слухової, нюхової і іншої чутливості), яке проявляється в розрізненні ознак і властивостей предметів. Одночасно дитина вчиться правильно називати властивості предметів – твердий, м'який, жорсткий, пухнастий, теплий, холодний, солодкий, гіркий, кислий, солоний, гарячий, холодний, знизу-зверху, близько-далеко, праворуч-ліворуч тощо).

Мовленнєвий (фонематичний) слух – це здатність сприймати звуки мовлення, диференціювати та узагальнювати їх в слова. З розвитком фонематичного слуху пов'язане оволодіння нормами звуко вимови. Рівень розвитку фонематичного слуху проявляється при навчанні дітей грамоті, коли постає завдання звукового аналізу слова. Це означає, що дитина повинна відійти від сенсу слова, його значення і працювати зі словом як звуковим комплексом, тобто формальної одиницею [7, с.203].

Музичний слух – це вміння дитини розрізняти звуки за тембром, висотою, розрізняти ритмічні малюнки, мелодії.

Методика сенсорного виховання дошкільників передбачає: навчання дітей обстеженню предметів; формування уявлень про сенсорні еталони.

1. Навчання обстеженню проводиться як спеціально організоване сприйняття предмета з метою виявлення тих його властивостей, про які важливо знати, щоб успішно впоратися з майбутньою діяльністю. Один і той предмет обстежується по-різному, в залежності від цілей обстеження та самих обстежуваних якостей [11, с.50].

Обстеження проводиться таким чином:

- сприйняття цілісного вигляду предмета;
- уявний розподіл на основні частини і виявлення їх ознак (величина, колір, форма, матеріал та ін.);
- просторове співвіднесення частин один до одного (праворуч, ліворуч, над, зверху та ін.);
- виокремлення дрібних деталей, встановлення їх просторового розташування по відношенню до основних частин;
- повторне цілісне сприйняття предмета.

Обстеження за такою схемою допоможе дітям оволодіти узагальненими способами чуттєвого пізнання, якими вони зможуть користуватися в самостійній діяльності.

2. Протягом дошкільного дитинства характер сенсорного пізнання змінюється – від маніпуляцій з предметами дитина поступово переходить до ознайомлення з ними на основі дотику, зору, а також зорового обмацування.

Для збагачення сенсорного досвіду дітей використовують дидактичні ігри. Багато з них пов'язані з обстеженням предмета, розрізненням його ознак та їх словесним позначенням. У деяких іграх дитина вчиться групувати предмети за якістю. Діти порівнюють предмети за подібними або протилежними ознаками та виділяють істотні з них. В результаті чого з'являється можливість підвести дітей до узагальнень на основі виділення істотних ознак, які закріплюються в мові. Таким чином діти підводяться до оволодіння сенсорними еталонами.

Особлива роль в сенсорному вихованні дітей належить природі. Пізнання природного оточення спочатку здійснюється чуттєвим шляхом, за допомогою зору, нюху, дотику, слуху. Більшість дітей реагують на нові, гострі відчуття бурхливими рухами: бігають, стрибають, валяються на траві, кричать, верещать, сміються. Така реакція є природною, вона повинна проявитися. Діти вигадують різноманітні ігри: бігають навколо дерев, ховаються за ними, обіймають руками стовбури, збігають із пагорка. Особливо приваблює дітей вода: вони занурюють у струмок руки, кидають гілки й стежать, як вони спливають за течією. Із трав, плодів, коренів, піску, води готують «страви».

Легко й охоче малята засвоюють назви квітів, трав, каменів. Таке безпосереднє спілкування з природою допомагає дітям знаходити їх, орієнтуючись за формою, будовою, запахом, вологістю, гладкістю, пухнатістю.

Чим більше органів чуття задіяно в пізнанні, тим більше ознак і властивостей виділяє дитина в досліджуваному об'єкті, явищі, тим багатшими стають її уявлення. На підставі таких уявлень виникають розумові процеси, уява, формуються естетичні почуття [44, с.6].

Дитина на кожному віковому етапі виявляється найбільш чуттєвою до тих чи інших дій. У зв'язку з цим кожна вікова щабель стає більш сприятливою для подальшого нервово-психічного виховання дошкільника. Чим менша дитина, тим більше значення для неї має чуттєвий досвід.

Діти вже перших тижнів і місяців життя здатні досить тонко розрізнити предмети різного кольору, форми і величини.

У перші роки життя (до 3,5 – 5 років) запам'ятовування назв кольору протікає у більшості дітей надзвичайно і зі значними труднощами. Індивідуальні відмінності в швидкості засвоєння назв кольору, так само як і форми предметів, залежать значною мірою від впливу навколишнього середовища, від асоціативних зв'язків з особистого досвіду дитини.

Засвоєння назв сенсорних властивостей предметів (форма, колір) дітьми раннього віку істотно прискорюється, якщо замість загальноприйнятих слів, що позначають ці властивості, застосовується їх «опредмечене» найменування. Абстрактні слова для дітей замінюються назвами конкретних предметів, що мають постійну характеристику. Для дитини третього року життя не простежується взаємозв'язок між кольором предмета і назвою кольору. Повне злиття слів-назв кольору з їх конкретним змістом у дітей відбувається тільки к п'яти рокам.

Основною ознакою предмета, його сенсорним змістом є форма. Більшість вітчизняних вчених, що займаються питаннями сприйняття, виділяють форму предмета як найбільш інформативну ознаку.

Пізнання форми передбачає активізацію смислового сприйняття, формування уявлень і розвиток мислення.

Важливою умовою сприйняття величини предметів є можливість їх одночасного огляду.

Процес засвоєння сенсорних еталонів починається в ранньому віці і триває протягом усього дошкільного дитинства та молодшого шкільного віку. Засвоєння еталонних значень проходить три періоди, які відображають можливості дитини систематизувати одержувані уявлення про властивості предмета [14, с392].

Перший період триває до початку третього року життя. Це період сенсомоторних предеталонів, коли дитина відображає лише окремі особливості предметів, які мають істотне значення для безпосереднього рухового пристосування, деякі особливості форми, величину предметів, відстань і так далі.

Другий період триває в середньому до 5 років. Дитина користується предметними еталонами.

У третьому періоді у віці 5 років і старше – відбувається засвоєння дітьми системи загальноприйнятих еталонів, коли самі властивості предметів

набувають еталонні значення у відриві від конкретного предмета. У цей період дитина вже співвідносить якості предметів з освоєними загальноприйнятими стандартами предметів.

Для збагачення сенсорного досвіду дітей використовують дидактичні ігри. Розвиваючі ігри в дитячому садку призначені для обстеження предметів, виявлення, розрізнення ознак предметів та їх словесного опису. У деяких іграх дитина вчиться групувати предмети за якоюсь властивістю. Діти порівнюють предмети, за подібними або різними ознаками, виділяють істотні з них. В результаті з'являється можливість підвести дітей до узагальнень на основі виділення істотних ознак, які закріплюються у мові [39, с.70].

Так само як і колір, форма має велике значення при виявленні, розрізненні та розпізнаванні предметів. Шляхом обстеження, обмацування, багаторазового застосування предметів у дитини формуються уявлення про предмет. Вона вчиться знаходити важливі ознаки предмета, порівнювати їх з іншими, групувати. Дитина вчиться встановлювати відмінність і схожість між предметами, що веде до виникнення нових уявлень про них. При цьому велику роль відіграють не тільки практичні дії з предметами, а також і назви предметів та їх властивостей.

За короткий період від народження до 3 років дитина проходить складний та цікавий шлях набуття знань про сенсорні еталони, що складають основу всього подальшого розвитку дитини.

1.3. Обґрунтування психолого-педагогічних умов формування знань про сенсорні еталон у дітей раннього віку

Враховуючи дані психолого-педагогічних досліджень з проблеми сенсорного виховання дітей раннього віку можемо зазначити, що на формування особистості дитини впливає багато чинників і, перш за все, перетворення, що відбуваються в сучасному суспільстві. Велике значення

мають педагогічні, матеріальні, ідеологічні й психологічні умови, в яких ростуть і розвиваються діти.

Однією з різновидів педагогічних умов є психолого-педагогічні умови (Н.Журавська, А.Круглий, А.Лисенко, А.Малихін). Узагальнивши матеріали ряду досліджень [33;39;26], ми виявили, що психолого-педагогічні умови розглядаються вченими як такі умови, які покликані забезпечити певні педагогічні заходи впливу на розвиток особистості суб'єктів або об'єктів педагогічного процесу (педагогів або вихованців), яке тягне за собою в свою чергу підвищення ефективності освітнього процесу. Аналіз досліджень, які займалися питаннями реалізації психолого-педагогічних умов, свідчить про те, що вони мають наступні характерними ознаками:

1) психолого-педагогічні умови також розглядаються вченими як сукупність можливостей освітнього та предметно-просторового середовища, використання яких сприяє підвищенню ефективності цілісного педагогічного процесу;

2) сукупність заходів, які характеризуються як психолого-педагогічні умови, спрямовані, в першу чергу, на розвиток особистості суб'єктів педагогічної системи (педагогів або вихованців), що забезпечує успішне вирішення завдань цілісного педагогічного процесу;

3) основною функцією психолого-педагогічних умов є організація таких заходів педагогічної взаємодії, які забезпечують перетворення конкретних характеристик розвитку, виховання і навчання особистості, тобто впливають на особистісний аспект педагогічної системи;

4) сукупність психолого-педагогічних умов підбирається з урахуванням особистісної характеристики суб'єкта педагогічного процесу. У дослідженнях з проблем сучасної педагогіки особливо розглядаються дидактичні умови, які визначаються як «наявність таких обставин, передумов, в яких, по-перше, враховані наявні умови навчання, по-друге, передбачені способи перетворення цих умов в напрямку цілей навчання, по-третє, певним чином

відібрані, збудовані та використані елементи змісту, методи (прийоми) і організаційні форми навчання з урахуванням принципів оптимізації» [26], тобто дидактичні умови виступають як результат цілеспрямованого відбору, конструювання та застосування елементів змісту, методів (прийомів), а також організаційних форм навчання для досягнення дидактичних цілей. Основною функцією дидактичних умов є вибір і реалізація можливостей змісту, форм, методів, засобів педагогічної взаємодії в процесі навчання, які забезпечать ефективне розв'язання освітніх завдань.

Таким чином, ми розглядаємо психолого-педагогічні умови як сукупність цілеспрямовано сконструйованих взаємопов'язаних і взаємообумовлених можливостей освітнього та предметно-просторового середовища (заходів впливу), які спрямовані на розвиток особистісного аспекту педагогічної системи (перетворення конкретних характеристик особистості).

Розглянемо першу психолого-педагогічну умову, спрямовану на формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку – система тематичних занять та підбір дидактичних ігор. Одним з важливих засобів сенсорного розвитку є дидактична гра. На думку ряду авторів, основна особливість дидактичних ігор визначена їх назвою: це ігри навчальні. Вони сприяють розвитку пізнавальної діяльності, інтелектуальних операцій, що представляють собою основу навчання. Але дитину приваблює в грі не навчальна задача, яка в ній закладена, а можливість проявити активність, виконати ігрову дію, домогтися результату, виграти. Однак якщо учасник гри не опанує знаннями, розумовими операціями, які визначені навчальним завданням, він не зможе успішно виконати ігрові дії. Можливість навчати маленьких дітей за допомогою цікавою для них діяльності – відмітна особливість дидактичних ігор [21, с.16]. Дидактична гра є для маленької дитини найбільш підходящою формою навчання. Традиція широкого використання дидактичних ігор з метою виховання і навчання дітей, що

склалася в дошкільній педагогіці, отримала свій розвиток в працях вчених і багатьох педагогів.

Автор однієї з перших педагогічних систем дошкільного виховання Фрідріх Фребель був переконаний, що завдання початкової освіти полягають не в навчанні в звичайному сенсі цього слова, а в організації гри. В розроблену Ф.Фребелем систему дидактичних ігор увійшли ігри з різними іграшками, матеріалами (м'ячем, кубиками, кульками, циліндрами тощо). Обов'язковим елементом більшості дидактичних ігор були вірші, пісні, римовані казки, написані Фребелем [85].

Є.Тихеева, автор однієї з перших вітчизняних педагогічних систем дошкільного виховання, висловила про новий підхід до дидактичних ігор. На думку Є.Тихеевої вони (дидактичні ігри) є лише одним з компонентів освітньої роботи з дітьми поряд з читанням, бесідою, малюванням, співом, гімнастикою, працею [78]. Навчальні завдання у пропонованих Є.Тихеевою іграх передбачають формування розумових операцій (порівняння, класифікацію, узагальнення), вдосконалення мови (збагачення словника, опис предметів, складання загадок), розвиток вміння орієнтуватися у відстані, часі, просторі. Вирішення цих завдань (розвиток пам'яті, уваги, комунікативних умінь) зажадало зміни змісту ігор, розширення арсеналу дидактичних матеріалів. Змістом дидактичних ігор стало навколишнє життя з усім багатством світу природи, соціальних зв'язків, рукотворних предметів. Є.Тихеева розробила дидактичні матеріали, настільні друковані ігри, які і сьогодні використовуються в дошкільних установах.

Л.Венгер розробив систему дидактичних ігор, яка була спрямована на навчання дітей точно, повно і розчленовано сприймати предмети, їх різноманітні властивості і відносини (колір, форму, величину, розташування в просторі) [14].

Останнім часом пошуки вчених З.Богуславської, О.Д'яченко, Е.Смирнова та ін. йдуть в напрямку створення серії ігор для повноцінного

розвитку дитячого інтелекту, які характеризуються ініціативністю розумових процесів, переносом сформованих розумових дій на новий зміст. В таких іграх часто немає фіксованих правил, навпаки діти ставляться перед необхідністю вибору способів вирішення завдання [27;30;72].

Результат дидактичної гри – показник рівня досягнення дітей в засвоєнні знань, в розвитку розумової діяльності, взаємовідносин, а не просто перемога, отримана будь-яким шляхом. Ігрові завдання, дії, правила, результат гри взаємопов'язані, то відсутність хоча б однієї з цих складових частин порушує її цілісність, знижує виховний вплив. Отже, дидактична гра – це складне, багатогранне явище. У дидактичних іграх відбувається не тільки засвоєння знань про сенсорні еталони, а й розвиваються всі психічні процеси дітей, їх емоційно-вольова сфера, здібності та вміння.

Ще одним методом сенсорного досвіду дитини, тобто набуття нею знань про сенсорні еталони виступає творча діяльність. Формування знань про сенсорні еталони за допомогою творчості – можливість для обстеження предметів та прищеплення дитині почуття прекрасного з самого раннього віку. Крім того, у дитини розвивається фантазія та уява, дивлячись на матеріали якими її забезпечили, вона починає уявляти підсумковий варіант своїх дій[24].

Щоб процес заняття творчістю проходив продуктивно, потрібно постійно розмовляти з дитиною та пропонувати їй розповідати про те, що вона робить.

Розвиток дрібної моторики також благотворно позначається на загальному розвитку дитини та поліпшенні її мовлення. Дитина, захоплюючись грою, самостійно продумує деталі та створює цілу історію, наділяючи персонажів тими чи іншими якостями.

У ранньому дошкільному віці діти дуже чуйно реагують на слова дорослих, оскільки бачать в них наставників та у всьому намагаються наслідувати їхнім діям. Слова дуже важливі в розвитку сенсорики, вони

закріплює ефект – дитина отримує нові знання, але тільки за допомогою дорослого, який може систематизувати їх та позначити тим чи іншим словом, дати їм назви.

Для нормального, адекватного віку, розумового розвитку, дитині необхідно повноцінно вивчати властивості та характер оточуючих його предметів, вміти описувати їх та позначати відмінності. Починати займатися з дитиною необхідно з самого раннього віку, в подальшому це дозволить закріпити та систематизувати вже існуючі у малюка навички, розвинути їх та вдосконалити [24, с.44].

На перших етапах сенсорного виховання діти знайомляться з сенсорними еталонами, вивчають їх. Потім, коли вони шляхом обстеження отримують набагато більше інформації про навколишній світ, діти починають використовувати набуті знання для виявлення нових якостей предметів та явищ дійсності. Пізнання світу відбувається в процесі гри, дитина з цікавістю сприймає процес навчання.

Розглянемо другу психолого-педагогічну умову, яка спрямована на формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку – організацію предметно-розвивального середовища. Аналіз літератури дозволив нам, слідом за С.Новосоловою [47], під предметно-просторовим середовищем розуміти: систему матеріальних об'єктів діяльності дитини, які функціонально моделюють зміст його духовного та фізичного розвитку. Дослідження сприйняття дошкільників, що проводилися О.Запорожцем та його послідовниками О.Усовою, Н.Сакуліною, Л.Венгером, М.Подд'яковим було доведено, що формування знань про сенсорні еталони передбачає, перш за все, правильну організацію предметно-розвивального освітнього середовища, яке є однією з умов сенсорного розвитку дітей [29;82;71;14;57].

Теоретичною основою побудови розвивального середовища в ЗДО є Базовий компонент дошкільної освіти [5]. В якому зауважено, що неодмінною умовою побудови розвивального середовища в ЗДО є опора на

особистісно-орієнтовану модель взаємодії між людьми. Стратегія і тактика побудови житлового середовища визначається особливостями дитини. Таким чином, на думку авторів Базового компонента, предметно-розвивальне середовище – це організований життєвий простір, здатний забезпечити соціально-культурне становлення дошкільника, задовольнити потреби актуального і найближчого творчого розвитку дитини, становлення його здібностей. Проблема організації предметно-розвивального середовища в цілому розглядалася, в тій чи іншій мірі, багатьма дослідниками в різні історичні періоди. Особливу роль предметного середовища в становленні особистості дитини підкреслюють в своїх дослідженнях М.Пюдд'яков, Н.Ветлугіна, С.Новосьолова та інші дослідники [56;18;22].

Проведені наукові дослідження С.Новосьолової показали, що збагачення предметних і соціальних умов діяльності дитини веде до збагачення його свідомості і психологічного змісту діяльності. Дитина стає «більш здібною», якщо має можливість постійно вдосконалювати способи своїх дій в соціопредметному середовищі. С.Новосьолова дає наступне визначення: предметно-розвивальне середовище – це система матеріальних об'єктів діяльності дитини, які функціонально моделюють зміст його духовного та фізичного розвитку. У дослідженні Новосьолової визначені психологічні вимоги до побудови розвивального середовища: середовище має бути сучасним та відповідати основним вимогам зручності розвивальної дитячої діяльності; необхідно забезпечити досягнення нового, перспективного рівня розвитку дитячої діяльності; базисні компоненти середовища повинні бути співмаштабними і співвідноситися з макро- і мікропростором діяльності дітей і дорослих; зміст середовища має задовольняти потреби актуального, найближчого і перспективного розвитку дитини, становлення її творчих здібностей на основі ампліфікації (збагачення) предметної основи розвитку конкретних видів діяльності; середовище має враховувати вікові особливості дітей. На думку дослідниці, предметне середовище включає ряд базисних

компонентів, необхідних для фізичного, естетичного, пізнавального та соціального розвитку дітей, під час якого у дитини формуються на удосконалюються знання про сенсорні еталони [18, с.76].

На основі концепції предметно-розвивального середовища В. Петровським, Л.Кларіною та іншими сучасними дослідниками були виділені принципи побудови розвивального середовища в дошкільних установах [32;35].

Принцип дистанції, позиції при взаємодії регулює відносини між дорослим і дитиною в освітньому процесі. Комфортне спілкування можливе, на думку автора, за наявності в групових приміщеннях різновеликих меблів. «Їхня висота має бути такою, щоб не тільки вихователь без утруднень міг «спуститися», наблизитися до позиції дитини, й дитина могла «піднятися» до позиції вихователя, а іноді і подивитися на нього зверху» [38, с.61].

Принцип активності передбачає реалізацію потреби кожної дитини й дорослого, з одного боку, в побудові свого власного предметного оточення, а з іншого – своєї особистості і здорового тіла.

Принцип стабільності–динамічності. «У процесі проектування розвивального середовища необхідно враховувати той факт, що визначити життєве середовище дитини неможливо. Вона не «перебуває» в середовищі, а долає його, «переростає» його, постійно змінюється, стає іншою кожної наступної хвилини. А, отже, змінюється для неї і все оточення», – вказує науковець [38, с.68]. І все ж таки, щоб дитина відчувала себе комфортно, необхідно надати їй можливість самій змінювати і створювати навколишнє середовище, відповідно до своїх смаків і настрою. Життєвий світ дитини не може бути створений іншим. Кожна дитина творить його з власного досвіду, намірів. Головна функція вихователя ЗДО – допомогти дитині навчитися зберігати свій життєвий світ, оскільки дитина і світ повинні бути разом [47, с.12].

Принцип комплексності і гнучкого зонування передбачає надання можливості дітям займатися відповідно до своїх бажань і потреб одночасно різними видами діяльності, не заважаючи одне одному: фізкультурою, музикою, малюванням, конструюванням, математичними іграми тощо.

Принцип емоціогенності середовища, індивідуальної комфортності й емоційного благополуччя кожної дитини. Його реалізація передбачає організацію середовища так, щоб воно спонукало дітей до взаємодії з різними елементами, підвищуючи функціональну активність дитини. Оточення повинно давати дітям різноманітні і змінні враження. Враховуючи потребу дітей в рухах, дорослим необхідно це передбачити. Проте середовище має не тільки спонукати рухову активність, але й мати властивості «гасити», гальмувати її, коли це необхідно.

Принцип поєднання звичних і неординарних елементів в естетичній організації середовища передбачає такий підхід до оформлення інтер'єру приміщень, в якому використовувалися б як репродукції класичних творів, так і сучасні твори, що спонукають дітей до роздумів, фантазування.

Принцип відкритості-закритості передбачає функціонування середовища як відкритої системи, здатної до зміни, корегування і, найголовніше, до розвитку.

Принцип врахування статевих і вікових відмінностей дітей. Побудова середовища з урахуванням статевих відмінностей передбачає надання можливості дівчаткам і хлопчикам виявляти свої схильності і здібності відповідно до прийнятих у суспільстві статевих еталонів.

У Базовому компоненті [5] визначені вимоги до розвивального предметно-просторового середовища: середовище має забезпечувати можливість спілкування і спільної діяльності дітей (в тому числі і раннього віку) і дорослих, рухової активності дітей, а також можливості для усамітнення. Розвивальне предметно-просторове середовище повинно бути

змістовно-насиченим, трансформованим, поліфункціональним, варіативним, доступним та безпечним.

Сучасна дитина відчуває нестачу тактильного, слухового, нюхового чуття. Повернути всю повноту сприйняття через взаємодію з реальними об'єктами – головне призначення сенсорних куточків, створених сьогодні в багатьох дошкільних установах. Відомо, що чим більше число сенсорних систем задіяно в процесі виховання і навчання дитини, тим успішніше і ефективніше відбувається її розвиток. Для розвитку сенсорних еталонів дуже важливо, щоб діти не тільки отримували відомості про те, що для чого вживається, що як називається, але і поглиблювали сприйняття цих предметів: випробовували різні чуття: від дотику до них та від дії з ними. Саме на це і слід звертати особливу увагу, даючи дітям відповідні завдання: під час перенесення предметів, відчуті міру їх тяжкості, взявши в руки, відчуті і визначити якість поверхні, температуру. Всі дії такого роду формують у дитини знання про сенсорні еталони, збагачують її сенсорний досвід, розвивають здатність орієнтування в навколишньому світі. Середовище повинне бути навчальним. Пряме навчання не завжди веде до усвідомлення змісту, яке вивчається і можливості його використання. Діти можуть вивчати властивості води, піску, каменів, грати з ними, проявляти творчі якості, розвивати уяву, сенсорні здібності, а також дрібну моторику. Правильно організоване предметно-просторове середовище дозволить кожній дитині знайти своє заняття до душі, повірити в свої сили і здібності, стати самостійним, навчитися взаємодіяти з педагогами та однолітками, розуміти і оцінювати їхні почуття та вчинки.

Розглянемо третю психолого-педагогічну умову, спрямовану на формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку – підвищення педагогічної грамотності батьків. Відповідно до Закону України «Про дошкільну освіту» та Базовим компонентом виокремлено «Батьки є першими педагогами. Вони зобов'язані закласти основи фізичного, морального та

інтелектуального розвитку особистості дитини в ранньому віці... Одним з основних завдань, які стоять перед педагогами, є взаємодія з родиною для забезпечення повноцінного розвитку дитини» [61;5]. Отож, позиція дошкільного закладу передбачає не тільки виховання дітей, але і педагогічне просвітництво батьків. Базовий компонент зобов'язує працівників дошкільної освіти розвивати форми взаємодії з сім'ями вихованців, так як система освіти повинна бути орієнтована не тільки на завдання з боку держави, а й на громадський освітній попит, на реальні запити споживачів освітніх послуг. Педагоги і батьки повинні стати не тільки рівноправними, але і взаємовідповідальними учасниками освітнього процесу. У зв'язку з цим, актуальним завданням стає підвищення психолого-педагогічної грамотності батьків з питання сенсорного виховання дітей раннього віку, формування елементарних знань про сенсорні еталони у дітей в колі сім'ї [63].

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: підвищення педагогічної грамотності батьків з питань виховання, дитячих вікових особливостей; вироблення загальних тенденцій і напрямків процесу становлення і розвитку дитини.

Перш за все необхідно розкрити поняття «педагогічна грамотність». Педагогічна грамотність психологами та педагогами трактується, перш за все, як певний рівень освіченості, що характеризується вільним володінням засобами певного виду діяльності і включає в себе наступні компоненти:

- знання правил безпеки життєдіяльності, спілкування в сім'ї;
- самоідентифікація в суспільстві і навколишньому соціальному середовищі;
- знання основ культури і етикету, володіння ними в достатній мірі для міжособистісного і міжетнічного спілкування та взаємодії;
- знання вікової та педагогічної психології, теорії і методики навчання і виховання дітей;
- знання і захист прав дітей і дорослих.

Іншими словами, педагогічна грамотність батьків в області сенсорного виховання – це ступінь володіння батьками елементарних знань про розвиток сенсорних здібностей дитини і володіння прийомами розвитку цих здібностей, знання вікових особливостей дітей раннього віку. Критерії педагогічної грамотності батьків:

- відкритість і довірливе ставлення до дітей;
- контроль і координування розвитком дитини;
- залучення дітей до життєдіяльності сім'ї як рівноправних учасників цього процесу;
- послідовність у своїх вимогах до дітей (не вимагати неможливого);
- оптимістичність стосунків у сім'ї [4].

Взаємодія з батьками з метою підвищення їх педагогічної грамотності з сенсорного виховання дітей та формування елементарних знань про сенсорні еталони у малюків може бути здійснена через такі форми роботи:

- анкетування;
- батьківські збори;
- взаємне консультування;
- спільні проекти;
- пам'ятки;
- сайт ЗДО.

На перших зустрічах з батьками проводяться анкетування / опитування батьків, проводиться збір інформації про сім'ю, про запити, інтереси, потреби в психолого-педагогічній інформації. Як показують проведені опитування батьків, вони не завжди компетентні з питаннях психічного розвитку дитини, а також є теми, які актуальні для всіх категорій батьків (особливо того, чи іншого вікового періоду). Майже в кожній родині стоїть проблема – чим зайняти дитину вдома, які іграшки потрібні дітям. Батьки молодших дошкільнят відчувають труднощі, пов'язані з кризою трьох років, капризами

та впертістю. Ці теми можна обговорити в індивідуальній бесіді з батьком, на батьківських зборах, помістити інформацію в куточок для батьків.

Під підвищенням педагогічної грамотності батьків по сенсорному вихованню дітей раннього віку, в даному випадку, ми будемо розуміти роботу, яка систематично проводиться з передачі знань, формуванню уявлень і практичних умінь у батьків з формування у дітей раннього віку знань про сенсорні еталони [4].

В основі нової концепції взаємодії сім'ї та дошкільного закладу лежить ідея про те, що за виховання дітей несуть відповідальність батьки, а всі інші соціальні інститути покликані допомагати, підтримувати, направляти, доповнювати їхню виховну діяльність. Відходить у минуле офіційно здійснювана в нашій країні політика перетворення виховання з сімейного в суспільне. Визнання пріоритету сімейного виховання вимагає нових відносин сім'ї та дошкільного закладу.

Таким чином, умовами формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку є: поповнення предметно-розвивального середовища ЗДО матеріалами для сенсорного виховання дітей молодшого дошкільного віку: зона сенсорного виховання є однією з найважливіших для дитини, так як вона пізнає світ за допомогою органів чуття. У цій зоні за допомогою спеціальних навчальних матеріалів дитина в ігровій формі навчається розрізняти кольори та їх відтінки, силу звуку, знайомитися з поняттями форми, величини, довжини, ширини, урізноманітнює свої тактильні відчуття; дидактичні ігри, які сприяють розвитку пізнавальної діяльності, інтелектуальних операцій, що представляють собою основу навчання; підвищення педагогічної грамотності батьків по сенсорному вихованню дітей молодшого дошкільного віку: просвіта батьків з питань виховання, дитячих вікових особливостей, вироблення загальних тенденцій і напрямків процесу становлення і розвитку дитини.

Таким чином, створюючи спеціальні умови в освітньому процесі ми забезпечуємо накопичення дітьми різноманітних зорових, слухових, дотикових вражень. І за рахунок цих умов у них виявляється сформованими вміння і навички, які свідчать про відповідний рівень розвитку сприйняття, що полегшує подальше навчання дітей.

Висновки до розділу 1

Вивчивши психолого-педагогічну літературу з проблеми формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку, ми прийшли до висновку, що даною проблемою займалися з давніх часів різні вчені, такі як Демокрит, Я.Коменський, Ф.Фребель, М.Монтессорі, Є.Тихеева, О.Запорожець, Б.Ананьєв, М.Лісіна, Ж.Піаже, Л.Венгер, Е.Пілюгіна, М.Подд'яков, О.Усова. Вивчений нами матеріал привів нас до усвідомлення основного визначення. Дотримуючись робіт Л.Венгерата, Є.Пілюгіної, ми розуміємо під сенсорними еталонами які формуються у дитини результат засвоєння ним загальноприйнятих зразків зовнішніх властивостей предметів.

Розглядаючи особливості виховання сенсорної культури дітей раннього віку в умовах ЗДО, нами були виділені провідні види діяльності дітей цього віку. Також, на думку багатьох авторів, в молодшому дошкільному віці у дітей формуються сенсорні еталони: стійкі, закріплені в мовленні уявлення про кольори, геометричні фігури та відносини між кількома предметами за величиною.

Також ми виявили ефективні психолого-педагогічні умови формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку:

- збагачення предметно-просторового розвивального середовища, спрямованого на сприйняття сенсорних еталонів;
- підбір системи дидактичних ігор, що сприяють формуванню уявлень дитини про зовнішні властивості предметів (форму, колір, величину, положення в просторі, запах, смак тощо);

– підвищення компетентності батьків з питань виховання сенсорної культури дітей раннього віку;

Слідом за Н.Ніщеєвою [32] ми розуміємо під предметно-розвивальним середовищем – систему матеріальних об'єктів діяльності дитини, яка в свою чергу моделює зміст його духовного та фізичного розвитку.

Проаналізувавши роботи Є.Тихеєвої, Л.Венгера, З.Богоусланської, виявили, що одним з важливих засобів формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку є дидактична гра, заняття [78;14]. Що передбачає формування розумових операцій (порівняння, класифікація, узагальнення), вдосконалення мовлення дитини (збагачення словника, опис предметів, складання загадок), розвиток вміння орієнтуватися в просторі, у відстані, часі.

Також вивчивши психолого-педагогічну літературу з цього питання, виявили, що педагогічна грамотність – це ступінь володіння батьками елементарних знань про формування й розвиток сенсорних здібностей дитини та володіння прийомами розвитку цих здібностей, знаннями вікових особливостей дітей раннього віку.

РОЗДІЛ 2.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА КОМПЛЕКСУ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ЗНАНЬ ПРО СЕНСОРНІ ЕТАЛОНИ У ДІТЕЙ РАННЬОГО ВІКУ

2.1. Визначення індивідуального рівня розвитку знань про сенсорні еталони у дітей 2-3 років в практиці роботи закладу дошкільної освіти

Виходячи з того, що найбільш ефективним засобом отримання інформації про кількісні зміни показників діяльності поведінки об'єкта в результаті впливу на нього різноманітних факторів є експеримент, то саме метод психолого-педагогічного експерименту був обраний нами у нашому дослідженні.

Дослідно-експериментальна робота з вивчення проблеми формування сенсорних еталонів у дітей раннього віку проводилася на базі комунального дошкільного навчального закладу №157 м.Маріуполя. В експерименті брали

участь 30 дітей раннього віку, 24 вихователя, які працюють в цьому закладі та 30 батьків вихованців.

У відповідності з цілями та завданнями експерименту були виділені його етапи: констатувальний, формувальний, контрольний. Ці етапи дослідження тісно взаємопов'язані між собою, проте кожен з них має свою мету. Зміст та відповідні результати.

Констатувальний етап дослідження проводився з грудня 2019 р. по січень 2020 р., метою якого було виявлення індивідуального рівня сформованості знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку в практиці роботи закладу дошкільної освіти.

Метою констатуючого експерименту було визначення індивідуального рівня сформованості знань про сенсорні еталони у дітей 2-3 років на початку експерименту; вивчення педагогічної компетентності вихователів та батьків дошкільників з питань сенсорного виховання дітей раннього віку.

Відповідно до мети було висунуто наступні **завдання** констатуючого експерименту:

1. Визначити індивідуальний рівень сформованості знань про сенсорні еталони у дітей 2-3 років.
2. За допомогою спостереження визначити прояви знань про сенсорні еталони у дітей в повсякденному житті.
3. З'ясувати особливості педагогічної компетентності вихователів з питань сенсорного виховання дітей раннього віку.
4. Вивчити форми взаємодії вихователів з батьками дітей 2-3 років, щодо сенсорного виховання в умовах сім'ї.

Провідними **методами** констатувального етапу дослідження були такі методи:

- методи індивідуальної діагностики рівня сформованості знань про сенсорні еталони;
- бесіда з вихователями, батьками дітей;

- анкетування вихователів, батьків дітей раннього віку;
- спостереження за дітьми в процесі повсякденного життя;
- методи математичної обробки даних.

На *першому етапі* констатуючого експерименту нами був визначений індивідуальний рівень сформованості знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку за допомогою «Психолого-педагогічної діагностики розвитку дітей раннього дошкільного віку» Л.Федоровича, спираючись на Освітню програму для дітей від двох до семи років «Дитина» за редакцією Г.Беленької, особисто освітньої лінії «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі» (третій рік життя) та Базового компоненту дошкільної освіти [83;25;5].

Діагностика сформованості знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку, передбачає оцінку цієї сформованості за критеріями, наведеними в таблиці 2.

Таблиця 2

Параметри та критерії оцінки сформованості знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку

Параметри	Критерії оцінювання	Бали
Колір	– не проявляє зацікавленості до кольору	0
	– розрізняє кольори на сенсомоторному рівні, використовує назви неправильно	1
	– знає чотири основні кольори (червоний, жовтий, синій, зелений)	2
	– має чітке уявлення про 8 кольорів	3
Форма	– не має уявлення про форму – розрізняє коло і квадрат, за	0

	<p>допомогою вихователя</p> <p>співвідносить за формою</p> <p>– розрізняє кулю, кубик, цеглинку, ідентифікує контурні зображення</p> <p>— має чітке уявлення про п'ять геометричних форм та називає їх</p>	<p>1</p> <p>2</p> <p>3</p>
Величина	<p>– не має уявлення про величину</p> <p>– відрізняє великі та маленькі предмети</p> <p>– співвідносить за розміром три величини</p> <p>– групує однорідні предмети за розміром</p>	<p>0</p> <p>1</p> <p>2</p> <p>3</p>
Орієнтування в просторі, часі	<p>– дитина дезадаптована, не виконує дії за вихователем</p> <p>– виконує прохання: «Підійди до мене»</p> <p>– добре орієнтується в знайомому приміщенні, виконує правило: «Кожній речі своє місце», користується словами «високо-низько»</p> <p>– користується словами «далеко-близько», «нагорі-внизу», знає їх призначення</p>	<p>0</p> <p>1</p> <p>2</p> <p>3</p>
Запах, смак	<p>– ідентифікує ставлення до їжі та запахів</p> <p>– знає, що предмети мають запах</p> <p>– визначає якість їжі: солодка, гірка, кисла, смачна</p> <p>– ідентифікує продукти за характерними запахами, впізнає знайому їжу за смаком</p>	<p>0</p> <p>1</p> <p>2</p> <p>3</p>

Звуки	–не проявляє зацікавленості до оточуючих звуків	0
	– бере активну участь в музичних заняттях, відрізняє звуки: гучні - тихі	1
	–наслідує звуки тварин, співає, розрізняє музику гучну та тиху	2
	–розрізняє, який знайомий інструмент грає	3
Тактильні можливості	–не проявляє зацікавленості до властивостей предметів; лякається фарб та пластиліну	0
	–проявляє зацікавленість до образотворчих матеріалів	1
	–розрізняє слова та поняття: «холодний-теплій», «м'який-твердий», «важкий-легкий»	2
	–у повсякденному житті звертає увагу на властивості предметів, демонструє свої знання дорослим та дітям	3

Рівні сформованості знань дітей про сенсорні еталони розподіляються за отриманими балами:

- 15-21 бал – високий рівень сформованості знань;
- 8-14 балів – середній рівень сформованості знань;
- 0-7 балів – низький рівень сформованості знань.

Дії дитини були оцінені за такими показниками:

- бажання співпрацювати з вихователем;
- прийняття завдання;
- здатність виявити помилковість своїх дій;
- зацікавленість результатом своєї діяльності.

За способом виконання завдання оцінювалися таким чином:

- дитина виконує завдання самостійно;
- після показу вихователем відповідних дій;
- після спільних дій з вихователем;
- невиконання завдання взагалі.

Результат виконаного завдання оцінюється за такими показниками:

- точна відповідність зразку вихователя;
- неточна відповідність зразку вихователя;
- невиконання завдання взагалі.

Діти розподілялись за такими рівнями:

- високий рівень – 4-5 виконаних завдань або після показу педагога;
- середній рівень – 3 виконаних завдання;
- низький рівень – 1-2 виконаних завдання.

Під час діагностування дітей завдання були представлені у формі гри. Особлива увага зверталася на загальний фон настрою дитини й створення особливих відносин довіри між дитиною та дорослим.

Завдання пред'являлися індивідуально кожній дитині відразу для самостійного виконання. Всі завдання супроводжувалися словесними поясненнями вихователя та жестами. У тому випадку, коли дитина не могла виконати завдання самостійно, педагог демонстрував їй відповідну до завдання дію, а потім пропонував дитині відтворити цю дію ще раз. Якщо дитина не справлялася із завданням і в цьому разі, тоді вихователь використовував метод спільних дій. Наприклад, педагог руками дитини вставляє фігури у відповідні отвори. Слідом за цим дитині пропонувалося діяти самостійно.

Для виявлення рівнів сформованості сенсорних еталонів кожній дитині раннього віку пропонувалася одна з дидактичних ігор методики: «Кольорові палички», «Знайди такий же», «Нагодуймо ведмедиків», «Де знаходиться

зайчик?», «Впізнай за звуком», «Вгадай, який за смаком?» та «Чарівні коробочки», «Чудовий мішечок».

1. При обстеженні дітей на сприйняття кольору ми використовували гру «Кольорові палички».

Мета: оцінка здатності орієнтуватися в сенсорних еталонах (колір), їх видах, властивостях; виявлення пізнавальної активності, розуміння дитиною словесної інструкції, практичних умінь діяти за зразком, наслідувати дії дорослого; самостійності в процесі виконання завдання.

Дидактичний матеріал: 3-4 палички червоного, жовтого, синього та зеленого кольору у дитини та дорослого.

Проведення обстеження:

1) вихователь бере одну з паличок та пропонує дитині показати таку саму. Аналогічно виконуються завдання зі всіма паличками.

2) дитині пропонується показати червону паличку, потім синю, жовту, зелену.

3) педагог по черзі бере палички та запитує у дитини, якого вони кольору.

Після виконання завдання вихователь з цих паличок будує перед дитиною будиночок, складає ялинку, ліжечко тощо. Потім звертається до дитини: «Зроби як у мене». Якщо дитина не починає діяти самостійно, вихователь пропонує дитині: «Дивись та роби як я», одночасно розкладає свої палички й показує що треба робити, а дитина будує те ж саме зі своїх паличок. Так повторюється 2-3 рази в повільному темпі. Після чого вихователь пропонує дитині виконати завдання самостійно.

Критерії оцінювання завдань:

- дитина активна, самостійно показує і правильно називає кольори паличок, будує з паличок за зразком – 3 бали;
- дитина досить активна, вірно показує палички, але плутається в назвах кольорів, будує з паличок з неточністю – 2 бали;

- дитина менш активна, називає тільки 1-2 кольори із запропонованих, будує з паличок після неодноразового показу вихователем або після спільних дій – 1 бал;
- дитина не активна, не справляється із завданням – 0 балів.

Усі результати обстеження цього завдання були занесені до таблиці 2.1.

2. При обстеженні дітей зі сприйняття форми предметів ми використовували дві гри, по-перше узяли геометричні фігури: кулю, кубик та цеглинку й дерев'яну дошку с відповідними за формою отворами.

Метою обстеження було: оцінка здатності дитини орієнтуватися в сенсорних еталонах (форма), їх видах, властивостях; виявлення пізнавальної активності та самостійності в процесі виконання завдання.

Проведення обстеження:

1) педагог пропонує дитині: «Я буду показувати, а ти назви фігуру». В випадку, якщо дитина не називає одну або декілька фігур, то після демонстрації все фігури викладаються перед ним і вихователь дає інструкцію: «Я назву фігуру, а ти покажи її».

2) потім дітям пропонується розкласти геометричні фігури до відповідних отворів, за зразком вихователя.

По-друге ми використовували дидактичну гру «Знайди такий же», в котрій перед дитиною та вихователем були викладені картки із зображенням 5 геометричних фігур, педагог пропонував дитині обрати таку само геометричну фігуру («братика») як у нього (вихователя) та покласти її поряд зі своєю, такою ж самою.

Критерії оцінювання завдань:

- дитина виявляє пізнавальну активність, самостійно називає всі геометричні фігури; обирає таку ж саме фігуру (друге завдання), як і у вихователя – 3 бали;

- дитина досить активна, самостійно називає не всі геометричні фігури, але може показати їх; плутається при обиранні геометричної фігури (друге завдання) – 2 бали;
- дитина менш активна, називає та показує 1 геометричну фігуру; обирає геометричну фігуру тільки після багаторазового показу вихователем – 1 бал;
- дитина не активна, самостійно не назвала всі геометричні фігури та не змогла їх показати; не виконала завдання – 0 балів.

Усі результати обстеження цього завдання були занесені до таблиці 2.1.

3. При обстеженні дітей на сприйняття величини використовувалася дидактична гра «Нагодуймо ведмедиків».

Мета: оцінка здатності орієнтуватися в сенсорних еталонах (величина), їх видах, властивостях; виявлення пізнавальної активності та самостійності в процесі виконання завдання.

До складу цієї гри входила картинка із зображенням трьох ведмедів, що стоять по зростанню, а також три різні за величиною миски та три ложки, які убувають по величині.

При проведенні обстеження дітям пропонувалося допомогти ведмедям та розташувати за розміром кожного ведмеда потрібну йому миску та ложку. Педагог фіксував, як діти розкладають ложки та миски: навмання, не замислюючись, на око або використовують спосіб порівняння.

Критерії оцінювання завдання:

- дитина виявляє пізнавальну активність, самостійно розташувала потрібні предмети (миски та ложки) по зростанню або зменшуванню – 3 бали;
- дитина досить активна, але виклала 1 предмет не вірно – 2 бали;
- дитина менш активна, викладає тільки 1 предмет вірно – 1 бал;
- дитина зовсім не проявляє пізнавальної активності, розташовує не вірно всі запропоновані предмети – 0 балів.

Усі результати обстеження цього завдання були занесені до таблиці 2.1.

4. При обстеженні дітей на орієнтування в просторі та часі нами використовувалася гра «Де знаходиться зайчик?».

Мета: оцінка виявлення спостережливості; здатності орієнтуватися в просторі та часі; виявлення пізнавальної активності та самостійності в процесі виконання завдання.

Проведення обстеження:

- 1) вихователь пропонує дитині підійти до нього;
- 2) вихователь дає дитині іграшку та пропонує покласти її на (відповідну) полицю («Кожній речі своє місце»);
- 3) вихователь бере іграшкового зайчик на мотузці, виконує з ним певні дії (підіймає, опускає, відводить зайчика від дітей, потім наближає до них) та запитує дошкільників: «Де знаходиться зайчик?».

Критерії оцінювання завдання:

- дитина виявляє пізнавальну активність, користується словами «далеко-близько», «нагорі-внизу», знає їх призначення – 3 бали;
- дитина досить активна, добре орієнтується в знайомому приміщенні, виконує правило: «Кожній речі своє місце», користується словами «високо-низько» – 2 бали;
- дитина менш активна, виконує прохання: «Підійди до мене» – 1 бал;
- дитина дезадаптована, не виконує дії за вихователем – 0 балів.

Усі результати обстеження цього завдання були занесені до таблиці 2.1.

5. При обстеженні дітей на ідентифікацію сенсорних еталонів запаху та смаку нами використовувалися ігри «Чарівні коробочки» та «Вгадай, який за смаком?».

Мета гри «Чарівні коробочки»: оцінка здатності орієнтуватися в сенсорних еталонах (запаху), їх видах, властивостях; виявлення пізнавальної активності та самостійності в процесі виконання завдання.

Гра «Чарівні коробочки» проводилася за методикою М.Монтесорі таким чином: перед дитиною ставлять коробочки з запахами: апельсину, духмяного мила, банану та яблука.

Проведення обстеження:

- 1) вихователь бере коробочку, відкриває її та показує, як потрібно нюхати, вдихаючи через ніс, потім цю дію повторює дитина;
- 2) педагог називає вміст всіх коробочок та дає дитині їх понюхати;
- 3) дитині зав'язують очі та пропонують самостійно визначити за запахом вміст всіх коробочок.

Мета гри «Вгадай, який за смаком?»: оцінка здатності орієнтуватися в сенсорних еталонах (смаку), їх видах, властивостях; виявлення пізнавальної активності та самостійності в процесі виконання завдання.

Дитині пропонуються 4 баночки, наповнені сіллю, цукром, ваніллю та лимонною кислотою.

Проведення обстеження:

- 1) вихователь дає дитині спробувати вміст кожної баночки та називає який в неї міститься смак;
- 2) вихователь пропонує дитині знайти, в якій баночці міститься солоний, солодкий, гіркий та кислий смак.

Критерії оцінювання завдань:

- дитина виявляє пізнавальну активність, ідентифікує продукти за характерними запахами, впізнає знайому їжу за смаком – 3 бали;
- дитина досить активна, визначає якість їжі: солодка, гірка, кисла, смачна – 2 бали;
- знає, що предмети мають запах – 1 бал;
- ідентифікує ставлення до їжі та запахів – 0 балів.

Усі результати обстеження цього завдання були занесені до таблиці 2.1.

6. При обстеженні дітей на сприйняття звуків ми використовували гру «Впізнай за звуком».

Перед проведенням гри ми деякий час спостерігали за кожною дитиною з приводу ідентифікації нею оточуючих звуків: як поводить себе на музичних заняттях, коли звучить музика, лунають пісні.

Мета гри «Впізнай за звуком»: оцінка здатності орієнтуватися в сенсорних еталонах (звуку), їх видах, властивостях; виявлення пізнавальної активності та самостійності в процесі виконання завдання.

Проведення обстеження:

1) перед дитиною розкладені музичні інструменти: сопілка, дзвоник, брязкальце, бубон та барабан;

2) вихователь включає звукозапис із звучанням того чи іншого музичного інструмента;

3) після прослухування дитиною звучання музичного інструмента їй пропонується обрати інструмент, який грав.

Критерії оцінювання:

- дитина виявляє пізнавальну активність; розрізняє, який знайомий інструмент грає – 3 бали;
- дитина активна, наслідує звуки тварин, співає, розрізняє музику гучну та тиху – 2 бали;
- дитина бере активну участь в музичних заняттях, відрізняє звуки: гучні – тихі – 1 бал;
- не проявляє зацікавленості до оточуючих звуків – 0 балів.

Усі результати обстеження цього завдання були занесені до таблиці 2.1.

7. При обстеженні дітей на тактильне сприйняття предметів ми використовували гру «Чарівний мішечок».

Перед проведенням гри ми якийсь час спостерігали за кожною дитиною: як вона поводить себе на заняттях з продуктивних видів діяльності, чи проявляє зацікавленість до образотворчих матеріалів, чи реагує на зміну температури води (тепла-холодна) під час миття рук.

Мета гри «Чарівний мішечок»: оцінка здатності орієнтуватися в тактильному сприйнятті предметів, їх видах, властивостях; виявлення пізнавальної активності та самостійності в процесі виконання завдання.

Вихователь заздалегідь складає у мішечок шматочки вати, пір'ячко, камінці, м'які іграшки.

Проведення обстеження:

1) вихователь пропонує дитині опустити руку у мішечок, «спіймати» один предмет та обмацати його;

2) вихователь пропонує дитині визначити властивість предмета: м'який-твердий, важкий-легкий.

Критерії оцінювання:

- дитина виявляє пізнавальну активність, у повсякденному житті звертає увагу на властивості предметів, демонструє свої знання дорослим та дітям – 3 бали;
- дитина досить активна, розрізняє слова та поняття: «холодний-теплий», «м'який-твердий», «важкий-легкий» – 2 бали;
- дитина менш активна, проявляє зацікавленість до образотворчих матеріалів – 1 бал;
- дитина не активна, не проявляє зацікавленості до властивостей предметів; лякається фарб та пластиліну – 0 балів.

Усі результати обстеження цього завдання були занесені до таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Результати діагностики сформованості знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку (констатуючий етап)

Ім'я дитини	Сформованість знань про колір	Сформованість знань про форму	Сформованість знань про величину	Сформованість вміння орієнтуватися в просторі та часі	Сформованість знань про запах, смак	Сформованість знань про звуки	Сформованість тактильного ного відчуття	Загальна кількість балів
1. Уляна Б.	2	1	0	1	2	1	1	8
2. Дмитро К.	3	0	1	1	0	1	0	6
3. Єгор М.	2	0	0	0	2	2	1	7
4. Тимофій Я.	0	1	1	1	0	1	1	5
5. Артем Г.	2	0	1	2	1	3	1	10
6. Артемій Х.	3	2	2	2	3	1	3	16
7. Вова М.	0	0	3	2	0	2	2	9
8. Дар'я М.	2	2	0	0	1	0	0	5
9. Аня В.	1	1	3	1	3	2	3	14
10. Кирило Д.	0	2	2	1	2	1	2	10
11. Матвій К.	3	0	0	1	1	1	1	7
12. Андрій В.	1	0	3	3	3	3	2	15
13. Олеся М.	1	0	2	3	2	2	1	11
14. Євгенія Н.	1	3	3	3	3	2	2	17
15. Соня Б.	0	0	3	3	2	2	3	13
16. Надія Ц.	2	1	0	1	2	1	1	8
17. Ніколь Ш.	3	0	1	1	0	1	0	6
18. Діана П.	2	0	0	0	2	2	1	7
19. Андрій К.	0	1	1	1	0	1	1	5
20. Влад Д.	2	0	1	2	1	3	1	10
21. Максим П.	3	2	2	2	3	1	3	16
22. Іван Б.	0	0	3	2	0	2	2	9
23. Саміра К.	2	2	0	0	1	0	0	5
24. Марія Б.	1	1	3	1	3	2	3	14
25. Далія Е.	0	2	2	1	2	1	2	10
26. Злата Ш.	3	0	0	1	1	1	1	7
27. Аніта Д.	1	0	3	3	3	3	2	15
28. Данило С.	1	3	3	3	3	2	2	17
29. Єгор С.	0	0	3	3	2	2	3	13

30. Роман П.	1	0	1	1	2	3	1	9
--------------	---	---	---	---	---	---	---	---

Після проведення діагностики в контрольній та експериментальній групі була підрахована загальна сума балів. При кількісній обробці результатів обстеження згідно критеріїв та показників сформованості знань про сенсорні еталони отримані результати умовно поділені на 3 рівні: високий, середній, достатній. Отже, на основі виявлених даних ми маємо результати, що представлені у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Рівні сформованості знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку (констатуючий етап)

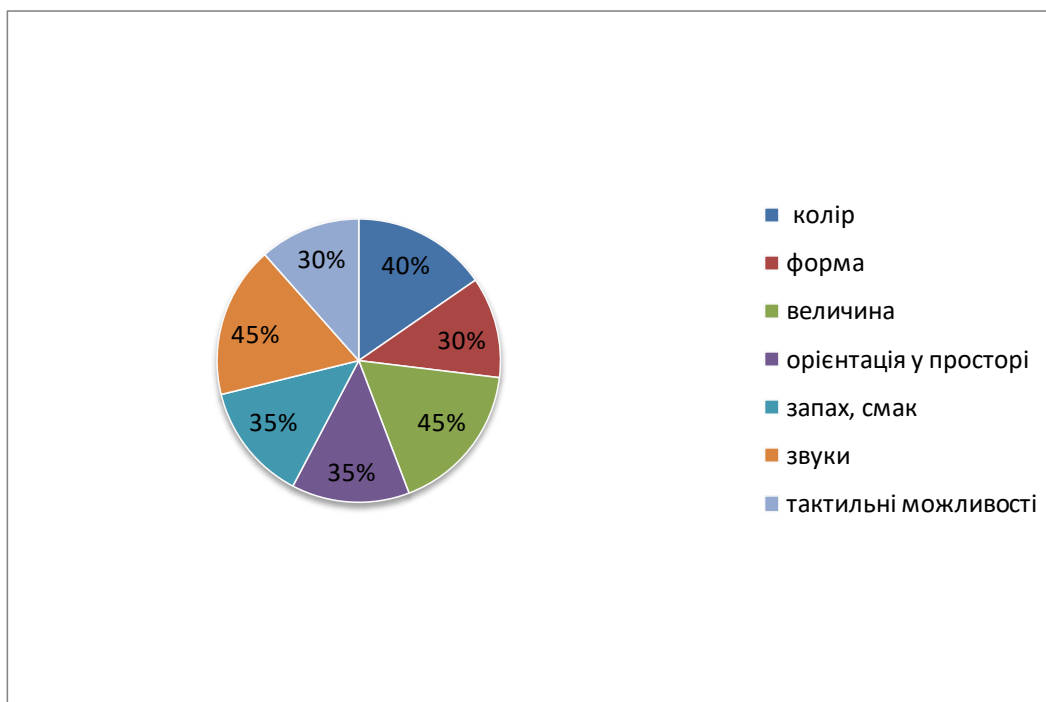
Рівні	Експериментальна група		Контрольна група	
	Кількість дітей	%	Кількість дітей	%
Високий	2	15	4	30
Середній	6	45	8	60
Низький	7	55	3	25
Всього дітей	15	100	15	100

У таблиці 2.2. ми бачимо, що в контрольній групі переважає середній рівень сформованості знань про сенсорні еталони – 60%, високий рівень має 30% дітей раннього віку, а низький рівень спостерігається у 25% дітей.

Після проведення діагностики ми дізналися, що в експериментальній групі високий рівень сформованості знань про сенсорні еталони спостерігається лише у 2 дітей (15-21), середній рівень спостерігається у 6 дітей (8-14 балів) та низький рівень у 7 дітей (0-7 балів).

Також аналіз результатів діагностики розвитку знань про сенсорні еталони в експериментальній групі показує, що в цієї групі 40% дітей – знають чотири основні кольори; 35% дітей мають уявлення про величину; 35% дітей орієнтуються в просторі; 35% дітей мають улюблені страви та впізнають їх за запахом та смаком; 45% дітей беруть активну участь в музичних заняттях та 30% дітей розрізняють слова і поняття: «холодний-

теплий», «м'який-твердий». Найбільше ускладнення проявилось в знаннях дітей про геометричні фігури та тактильні можливості. Для наочності, ми представили результати обстеження у вигляді діаграми (Рис.2.1).

Рисунок 2.2. Результати обстеження дітей в ЕГ (констатувальний етап)

В контрольній групі 60% дітей –знають чотири основні кольори; 50% дітей мають уявлення про величину; 35% дітей орієнтуються в просторі; 40% дітей мають улюблені страви та впізнають їх за запахом та смаком; 40% дітей беруть активну участь в музичних заняттях та 35% дітей розрізняють слова і поняття: «холодний-теплий», «м'який-твердий». Найбільше утруднення проявилось в знаннях дітей про геометричні фігури та тактильні можливості (Рис.2.2).

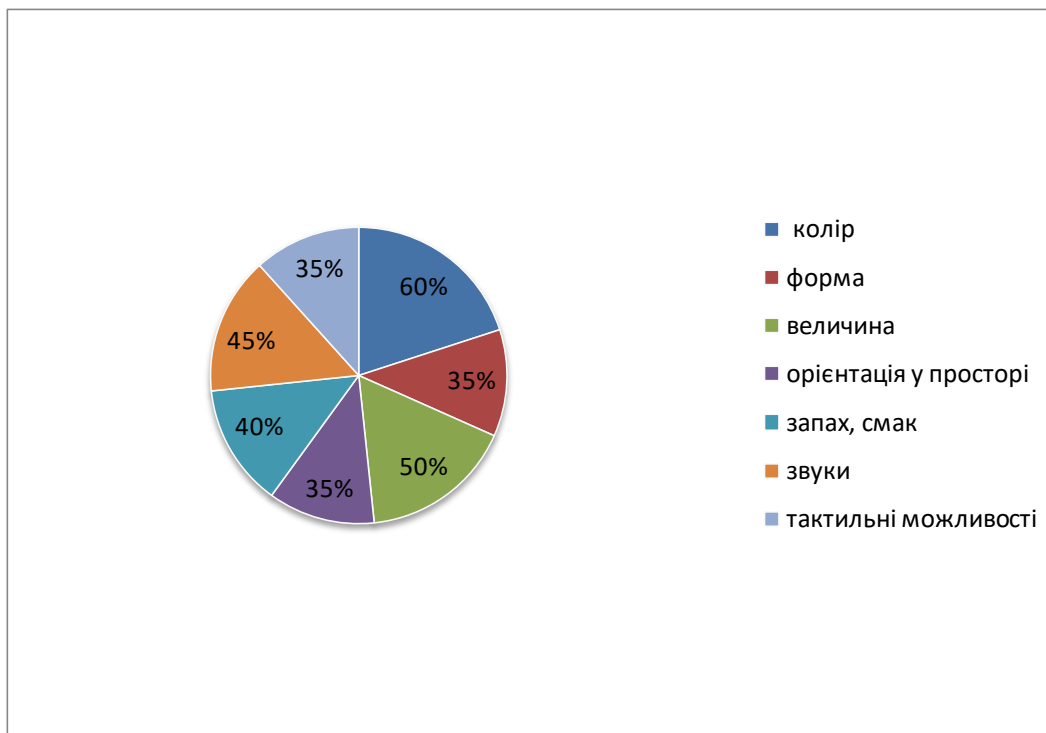

Рисунок 2.2. Результати обстеження дітей в КГ (констатувальний етап)

Отже, на початку констатувального етапу дослідження приймали участь 30 дітей, однакові за віком. Після діагностики обстеження за якісними показниками дітей було поділено на II групи та зроблено висновок, що в II групі показники трохи нижче, ніж у першій. II ми назвали експериментальною (ЕГ). З цією групою проводилася подальша експериментальна робота. З першою групою дітей раннього віку (її ми назвали контрольною), яка мала показники вище, у подальшому була проведена робота за традиційною програмою.

Аналізуючи отримані дані констатувального етапу експерименту, ми виявили більшу частину дітей раннього віку у ЕГ, які знаходяться на низькому рівні сформованості знань про сенсорні еталони. Це викликало необхідність розробки та впровадження експериментальної моделі реалізації психолого-педагогічних умов формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку.

Тому подальшим етапом дослідження стало діагностування стану предметно-розвивального середовища групи. Для визначення рівня розвивального середовища, спрямованого на сенсорний розвиток дітей раннього віку, розглянемо анкету.

Анкета для визначення рівня предметно-розвивального середовища, спрямованого на сенсорний розвиток дітей раннього віку

1. Які сторони сенсорних відчуттів розвиває предметно-розвивальне середовище?
2. Чи потребує це від дитини активності, творчого підходу?
3. Чи спонукає до діяльності, спрямованої на сенсорний розвиток?
4. Чи враховує вікові та індивідуальні особливості дитини?
5. Компоненти знаходяться в мобільному / немобільному, змінюваному / незмінному стані?
6. Чи розвивається під дією діяльності дитини?
7. Чи наявний дидактичний матеріал, який сприяє формуванню сенсорних еталонів у дітей?
8. Чи забезпечується безпека діяльності дитини у розвивальному середовищі?

Відповіді на ці запитання ми фіксуємо у таблиці 2.3, де порівнюємо стан предметно-розвивального середовища спрямованого на сенсорний розвиток дітей раннього віку в експериментальній та контрольній групі.

Таблиця 2.3

**Оцінка стану предметно-розвивального середовища в ЕГ та КГ
(констатувальний етап)**

Експериментальна група	Контрольна група
1. Середовище розвиває тільки деякі види відчуттів: зорові, слухові, тактильні.	1. Середовище розвиває тільки деякі види відчуттів: зорові, слухові, тактильні.

2. Середовище вимагає від дитини несамоствійної роботи, під керівництвом вихователя організується творча діяльність.	2. Середовище вимагає від дитини активної роботи, під керівництвом дорослого організується творча діяльність..
3. Середовище не дає різноманітних стимулів, що сприяють сенсорному розвитку дитини.	3. В середовищі знаходяться різноманітні стимули, що сприяють сенсорному розвитку дитини.
4. Середовище не враховує потреби, інтереси, здібності, які допомагають кожній дитині реалізувати себе.	4. Середовище дає різноманітні стимули, мотиви, що сприяють сенсорному розвитку дитини.
5. Дидактичні матеріали знаходяться в недоступному місці, видаються тільки при роботі на заняттях.	5. Дидактичні матеріали знаходяться в недоступному місці, видаються тільки під керівництвом педагога
6. Дитина розвивається від діяльності у середовищі.	6. Середовище розвиває дитину, але не вдосконалюється.
7. Середовище мало збагачене дидактичним матеріалом, спрямованим на сенсорний розвиток дитини.	7. Середовище збагачено дидактичним матеріалом, спрямованим на сенсорний розвиток дитини.
8. Середовище забезпечує безпеку життєдіяльності дитини.	8. Середовище забезпечує безпеку життєдіяльності дитини.

Таким чином, проаналізувавши стан предметно-розвивального середовища у групах дітей раннього віку на констатувальному етапі експерименту, ми можемо зробити висновок про те, що середовище експериментальної групи знаходиться на критичному рівні, а в контрольній - на оптимальному рівні. Отже, ми повинні збагатити розвивальне предметно-просторове середовище експериментальної групи різними посібниками, стимулюючими самостійне застосування отриманих уявлень.

З метою аналізу професійної компетентності педагогів на тему «Формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку» педагогам ЗДО було запропоновано відповісти на питання складеної нами анкети (Додаток А). Розроблена анкета допомагає виявити рівень знань вихователів та володіння ними методикою спрямованою на сенсорне виховання та розвиток вихованців, труднощі, що виникають у педагогів в реалізації даної теми та шляхи їх вирішення.

На основі аналізу анкети можна зробити наступні висновки:

- сенсорне виховання дітей в групі раннього віку реалізується на 50%;
- знання педагогів з питань сенсорного виховання знаходяться на середньому рівні;
- труднощі виникають з підбором методичної літератури, плануванням занять з даного розділу.

Для виявлення компетентності, а також інтересів та знань батьків вихованців з питання сенсорного виховання дітей раннього віку, нами була складена анкета для батьків (Додаток Б), яка дозволила зробити наступні висновки:

- більшість батьків має поверхневе уявлення про сенсорному вихованні в загалі та формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку зокрема, не можуть оцінити рівень сенсорного розвитку своєї дитини;
- всі батьки зацікавлені в отриманні кваліфікованої допомоги з даного питання.

Таким чином, ми можемо зробити висновок про необхідність проведення формуючого етапу нашої дослідно-пошукової роботи по реалізації та впровадженню психолого-педагогічних умов формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього дошкільного віку. Отже, результати констатувального етапу дослідження вимагають проведення наступного етапу експерименту відповідно до запропонованої гіпотези.

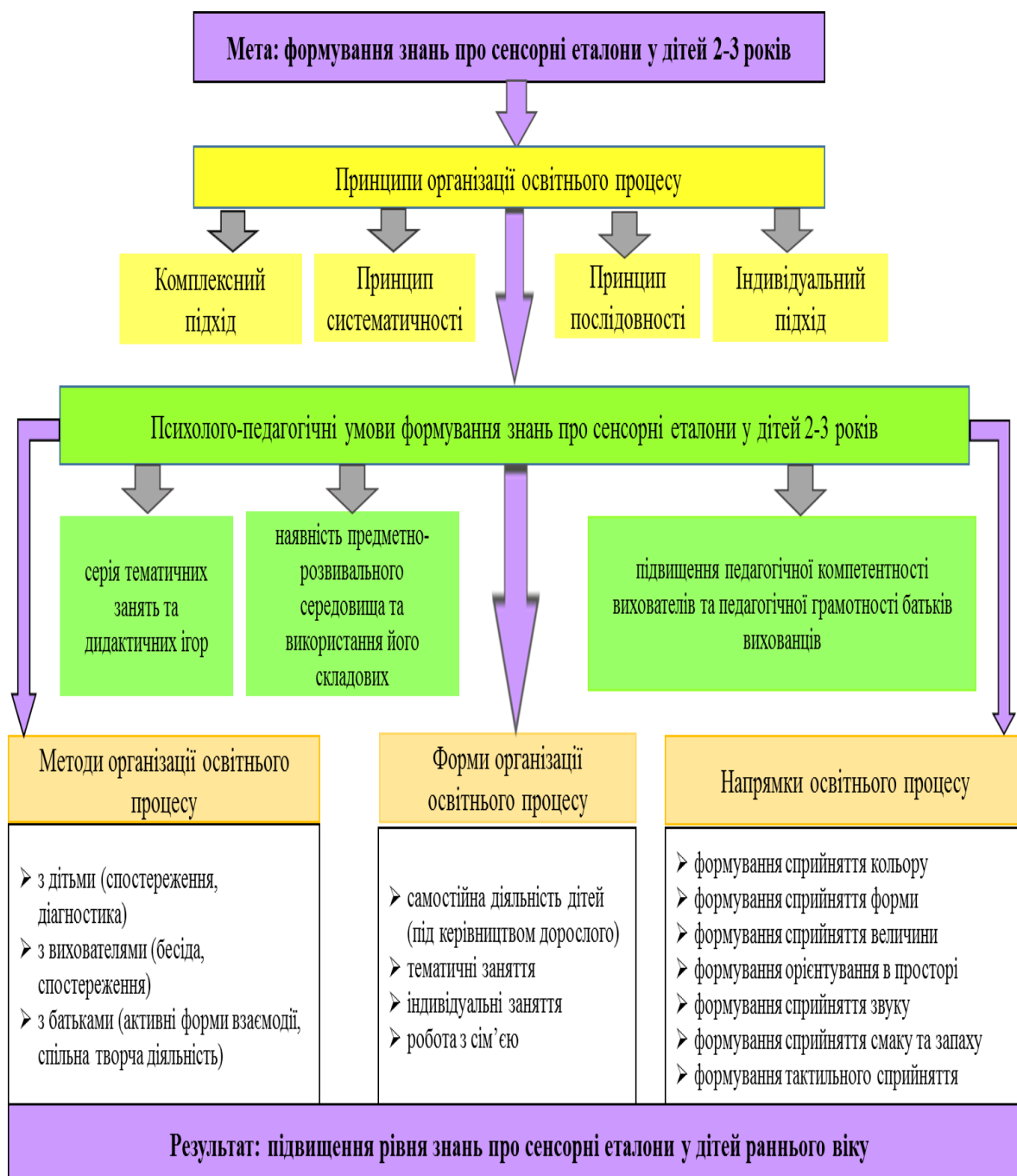
2.2. Експериментальна модель реалізації психолого-педагогічних умов формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку

У зв'язку з тим, що результати нашої діагностики показали невелику кількість дітей з високим рівнем сформованості знань про сенсорні еталони та велику кількість дітей з низьким рівнем сформованості знань, на формувальному етапі експерименту нами була складена і впроваджена експериментальна модель реалізації психолого-педагогічних умов формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку (Рис. 2.3).

На основі теоретичного обґрунтування проблеми формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку, спираючись на роботи різних авторів з даної проблеми, аналізу літературних джерел з проблеми сенсорного виховання дітей 2-3 років, орієнтуючись на результати проведеної діагностики ми пропонуємо розроблену нами модель реалізації психолого-педагогічних умов формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку для впровадження її в освітній процес дошкільної установи.

В основу експериментальної моделі покладено принцип системності, оскільки тільки чітка, продумана структура сприятиме максимально ефективній сформованості знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку. Зрозуміло, система занять з сенсорного розвитку побудована з урахуванням принципів послідовності та системності у формуванні знань про сенсорні еталони. Характер занять спрямований на формування ігрової мотивації, що дає дитині можливість відчувати невимушеність й комфорт в процесі діяльності.

Експериментальна модель реалізації психолого-педагогічних умов формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку

Рисунок 2.3. Експериментальна модель реалізації психолого-педагогічних умов формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку

Під час реалізації експериментальної моделі реалізації психолого-педагогічних умов формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку дуже важливо враховувати індивідуальні особливості дітей. Процес психофізичного розвитку впливає на сенсорний розвиток дитини.

Індивідуальна робота з дітьми полягає в конкретизації загальних цілей формування знань про сенсорні еталони з віковими та індивідуальними особливостями, в гнучкому використанні методів і форм, а також організації оптимальних умов.

Результативність сформованості знань про сенсорні еталони простежується при плануванні індивідуальної роботи з дитиною.

Індивідуальна робота з дітьми як самостійна організована форма проводиться у вільні години (під час ранкового прийому, прогулянок, у другій половині дня) в приміщенні та на свіжому повітрі.

Для ефективного формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку в умовах дошкільного закладу нами була розроблена програма на набуття дітьми знань про сенсорні еталони.

Для реалізації нашої мети був складений перспективний план та розроблені конспекти ігор-занять на формування знань про сенсорні еталони з урахуванням результатів діагностики. При плануванні цих занять нами було сформульовані цілі, підібрані методики роботи, підготовлені необхідні матеріали та обладнання, продумані різноманітні форми організації дітей на занятті: сидячи півколом на стільцях або на килимі, перебуваючи за столами.

Гра – основний спосіб пізнання дитиною навколишнього середовища. Тому заняття проводилися в ігровій формі з урахування психологічних особливостей дітей раннього віку.

Також нами використовувалося чергування на занятті різних видів діяльності: організація практичних дій, вирішення проблемних ситуацій, використання дидактичних ігор, музично-ритмічних вправ тощо.

Отже, програма формувального експерименту включала такий цикл ігор-занять:

1. Ігри-заняття з формування сприйняття кольору: «Намиста для ляльок», «Допоможи лялькам знайти свої іграшки», «Сховай мишку»,

«Повітряні кульки», «Підбери за кольором», «Кольорова вода», «Кольорові кубики», «Підбери ниточки до кульок», «Розклади по коробочках», «Кольорові рукавиці».

2. Ігри-заняття з формування сприйняття форми: «Розклади фігури по місцях», «Веселий поїзд», «Фігури грають в хованки», «Знайди таку само фігуру», «Знайди фігуру, яка зайва», «Розклади фігури по будиночках», «Нанизування намистинок різної форми», «Збери машину».

3. Ігри-заняття на сприйняття величини: «Сховай в долоньці», «Великі та маленькі кубики», «Дві коробочки», «Дві вежі», «Нанизування великих та малих намистинок», «Чия домівка?», «Посади ляльку на стілець», «Покорми зайців».

4. Ігри-заняття на орієнтування у просторі: «Візьмемо іграшку», «Вверху-нагорі», «Де сховався зайчик?», «Побудуй, як я», «Візьми в праву руку (в ліву)».

5. Ігри-заняття на сприйняття звуків: «Постукай!», «Впізнай за звуком», «Хто покликав?», «Тихо-Гучно».

6. Ігри-заняття на сприйняття запаху та смаку: «Їстівне-не їстівне», «Що на обід?», «Вгадай за смаком», «Знайли пару».

7. Ігри-заняття на тактильне сприйняття: «М'яке-тверде», «Вгадай, що в коробочці», «Яка водичка?», «Яке на смак?».

Ми включали дидактичні ігри-заняття в різні напрямки життєдіяльності дітей в ЗДО (заняття з ознайомлення з соціумом, розвиток мовлення, під час занять з продуктивних видів діяльності, конструювання, прогулянки, режимні моменти, вільна діяльність дітей). Тривалість занять 8-12 хвилин.

Оскільки увага дітей раннього віку нестійка, необхідно в процесі ігор-занять використовувати такі методи і прийоми:

- словесні: розповідь, пояснення, бесіда;
- наочні: показ дітям ілюстрованих посібників, плакатів, карток;
- ігрові;

- практичні: вправи, експерименти, практичні роботи;
- метод пояснення (застосовується при перших бесідах для уточнення уявлень дітей про предмет);
- метод обстеження включає в себе навчання обстеженню і проводиться як спеціально організоване сприйняття предмета з метою виявлення тих його властивостей, про які важливо знати, щоб успішно впоратися з майбутньою діяльністю;
- ігрові прийоми та прийом розвитку здатності дітей до наслідування («повтори за мною», «зроби як я»).

Під час проведення ігор та занять застосовувалися сюрпризні моменти, використовувалося художнє слово тощо. Основною формою роботи на заняттях була робота по підгрупах, в яких було по 7-8 дітей та індивідуальна робота, що проходила в ігровій формі під час самостійної діяльності дітей.

Спочатку ми не вимагали від дітей обов'язкового запам'ятовування і самостійного вживання назв сенсорних еталонів. Важливо, щоб дитина активно виконувала завдання, оскільки саме в процесі практичної роботи відбувається накопичення уявлень та формування знань про властивості предметів.

Робота з дітьми почалася з ознайомлення з кольором. Даний блок ігор та занять припускав навчання дітей порівнюванню кольорів, підбору пари однакових за кольором предметів («Кольорові кубики», «Кольорові парочки», «Кольорова вода»), знайомству з назвами кольорів («Ниточки для кульок»), розвитку умінь знаходити предмет певного кольору за зразком (зорове співвіднесення) й розвитку уваги («Наряджаємо ляльок»).

Варто відзначити, що найбільш складними у виконанні виявилися гри на порівняння кольору за принципом «такий – не такий»: у грі «Кольорові кубики» дітям необхідно було розкласти пари різнокольорових кубиків, на початку роботи над блоком ми супроводжували показ ігрових дій коментарями – «Такий кубик? Ні, не такий кубик. І цей теж не такий. Ось цей

такий. Однакові кубики.–Кирило, знайди такий же кубик.– Ось цей.– Чому? – Приклади його до обраного та порівняй, схожі? ... ». У подальших іграх такого типу ми збільшували число кубиків (кульок) кожного кольору й пропонували дітям знайти всі кубики (кульки) заданого кольору. З часом вводили додаткові кольори, наприклад оранжевий.

Найбільш показовими іграми, в плані ефективності формування сенсорних здібностей з визначення кольору стали серії ігор про ляльок, «Підбери ниточки до кульок». Наприклад, в серії ігор про ляльок, необхідно було знайти відповідний колір, назвати його, порівняти за принципом «такий – не такий»: «... ця курточка підходить до сукні ляльці Тетяні, тому я одягну її ... вона зелена, як сукня ...»; «Лялька Даша буде одягнена в червону спідницю й таку ж кофточку ... тому що вони підходять ... вони однакові ...». У грі «Розклади по коробочках» спочатку пропонувалися предмети 2-4 кольорів (по 4 одного кольору). До кінця формуючого експерименту, ми збільшували кількість кольорів, тому варто відзначити, що діти успішно справлялися й з цим ускладненням.

При роботі з дітьми з ознайомлення з формою, ми ознайомлювали дітей з плоскими геометричними формами – колом, квадратом, і об'ємними геометричними тілами – кубом, кулею, цеглинкою, вчили підбирати потрібні форми різними методами (методом зорового співвіднесення, методом порівняння). У подальшому ми намагалися ускладнювати дидактичні ігри – пропонували дітям фігурки не тільки різної форми, але й різного кольору й розміру, наприклад, проводили гру «Вежі» з усіма дітьми, а не індивідуально, як це було при первинному її проведенні, у грі «Фігури грають в хованки» після виконання завдання разом з дітьми заглянули в будиночки й подивилися на їх «мешканців», при цьому звертали увагу дітей на те, що в одному будиночку живуть кульки, а в іншому кубики; після цього, діти, під час самостійної діяльності намагалися побудувати будинки та «поселити в них мешканців», що говорить про первинні елементи сюжетних ігор: «... ось

тут будуть жити мамо, тато та їхня донька ...», «... в гаражі стоїть татова машина ... потім, вони разом поїдуть до бабусі ...» і так далі.

Найбільш складним в опануванні знань про нього виявився сенсорний еталон – величина – ознайомлення з величиною в ході практичних дій з предметами, з поняттями великий, маленький, більший за величиною; ознайомлення з кількістю – навчати дітей розрізняти кількість предметів, познайомити з поняттями «один, багато, жодного». Саме через складність в формуванні у дітей знань про сенсорні еталони величини та кількості нами було передбачена більша тривалість за часом відведена на ці ігри.

Ознайомлення з величиною проходило за допомогою таких дидактичних ігор, як «Сховай в долоньці», «Пригостимо ляльок», «Пірамідки», «Дві вежі» та інші. Найбільш цікавою в проведенні була дидактична гра «Два потяги», де діти ознайомлювалися з такою властивістю величини, як довжина, з поняттями «довгий, короткий, однакові» за довжиною, вчилися використовувати набуті знання в ході практичних дій з предметами, розвивали окомір: «Артем, покажи, як зробити твій потяг ще довшим. – Додати вагони. – А якщо прибрати вагони, яким він буде? – Короткий ...»; «... Чим відрізняється твій потяг від Саміриноного потягу? ... – У Саміри менше вагончиків, ніж у мене ... – Тому мій найдлинніший ...». Надалі ця гра стала однією з улюблених для дошкільнят, вони навчилися обігрувати сюжет (наприклад, посадили у «вагони» (поставили на кубики) «пасажирів»).

Дидактичні ігри та заняття на орієнтування в просторі та цілісний образ предмета припускали ознайомлення з просторовими відносинами, розуміння слів: «далеко, близько, поряд», про розвиток умінь визначати напрямок, в якому знаходиться предмет, а також розвиток умінь впізнавати знайомі предмети серед інших й збирати цілий предмет з окремих частин, розвиток уваги та мислення.

В іграх на орієнтування в просторі діти брали особливо активну участь, рухалися згідно того чи іншого ігрового завдання – сідали, стояли, ховали та пересаджували іграшки та інше. Наприклад, в дидактичній грі «Ховайтеся в будиночки!» по нашій команді: «Біжіть в будиночки» – діти бігли (ховалися) та сідали на стільчики або підіймалися з них; у грі «Де ж ведмедик?» діти повторювали слідом за нами наступні дії: посадити ведмедика на стілець, за стілець, під стілець, поставити його перед стільцем, поруч зі стільцем, надалі гра була ускладнена, ми пропонували дітям повторити положення іграшки, змінюючи вільне положення щодо великого стільця; у грі «Аркуш паперу» дітей вчили орієнтуватися на аркуші паперу – дошкільникам були показані аркуші паперу, вихователь пояснював, де у нього верх, низ, правий, лівий бік, середина. Потім ми роздали дітям аркуші паперу та картонні картинки із зображенням предметів та іграшок. Пропонували дошкільникам розкласти їх в певних місцях аркуша, наприклад: «Уявіть, що аркуш паперу – це біла галявина. Посадіть іграшки на галявинку так, як я скажу: покладіть каченя посередині, а зайчика внизу, вгорі посадіть пташку». Варто відзначити, що дана гра була досить складна при першому програнні – діти плутали сторони, але ось верх-низ аркуша визначали правильно, але є слід зазначити, що в підсумку діти впоралися із таким завданням.

На сприйняття дітьми цілісного образу предметами були запропоновані такі ігри, як «Знайди свою іграшку», «Предмети і картинки», «Збери ціле», «Розрізні картинки» тощо. Наприклад, в дидактичній грі «Розрізні картинки», метою якої було навчання сприйняттю цілісного графічного образу та розвитку уваги, нами використовувалися ілюстрації з книг або картинки, на яких були зображені знайомі дітям предмети (картинки були простими й чіткими). Ми пропонували кожній дитині, цілу предметну картинку (надалі сюжетну) й таку ж картинку, розрізану на частини. Пропонували дитині зібрати картинку за зразком. Надалі дітям було запропоновано збирати картинки без зразка.

У грі «Знайди своє місце» ми розвивали вміння дітей впізнавати знайомі предмети серед інших, а також увагу та пам'ять. Пропонували дітям сісти на стільці, розставлені в ряд, та давали кожному дошкільнику по іграшці. Діти розглядали іграшки, грали з ними. Потім за сигналом вихователя розбігалися по кімнаті, залишивши іграшки на стільцях, й так само по сигналу поверталися на свої місця, орієнтуючись на іграшки. Діти, які залишилися без місця, вибували з гри. З часом ми ускладнили гру: поки діти бігають, міняли місцями кілька іграшок.

У дидактичних іграх на розвиток слухового сприйняття ми знайомили дітей з різними звуковими іграшками, розвивали слухову увагу, сприйняття, мовленнєвий слух та диференціацію на слух різного темпу звучання музичних інструментів, («Дізнайся по звуку», «Знайди картинку!», «Хто там?», «Ведмедикта зайчик»та інші).

Ігри на сприйняття запаху та смаку були спрямованні на формування у дітей відчуття саків та запахів: «Їстівне-не їстівне», «Що на обід?», «Вгадай за смаком», «Знайли пару».

Дидактичні ігри на тактильне сприйняття припускали наступні завдання: навчання дітей обслідувальним діям з предметами, ознайомленню з властивостями різних матеріалів («Ховаємо руки», «Тепле -холодне», «Переливання води», «М'яке-тверде»).

Вище ми вже зазначали, що ігри на формування знань про сенсорні еталони ми включали й на заняттях й під час режимних моментів тощо.

Так, наприклад, при ознайомленні з соціумом ми використовували серію ігор з ляльками, ведмедиками, собачками. У гості до дітей приходили ляльки Тетяна та Марічка. Ляльки були різної величини. Ми запрошували ляльок до столу та пригощали їх чаєм. Причому потрібно було підібрати кожній ляльці, відповідно її розміру, чайний набір. Вихователь запитувала у дітей, якої величини лялька Тетяна, а якої Марічка. «Аню, яку чашку ми дамо Тетяні?» – Запитувала вихователька, – «А яку, ми поставимо Марічці?», «Злато, а якого

кольору курточка у Марічки та Тетянці?», «А тепер Андрію, поставимо лялькам тарілки». «Артем, яку тарілку ти даси Тетянці? – Велику.– А чому?– Тому що вона велика.– Хто велика?–Лялька.– Молодець, Артем, лялька Тетяна велика і ти їй поставив велику тарілку. А яку ти дав Марічці?– Маленьку.– Молодець, Артем.–Тимофію, а якого кольору тарілки. У Тетяни яка?– Синя.– Молодець, правильно, ця тарілочка синя.–Даша, а ця якого кольору? – Жовтого.– Ні, ця тарілка червона. Діти, давайте разом скажемо, якого кольору тарілочка! – Червоного.– Молодці.– А заразЗлата відповість, а що ще у нас тут є червоного кольору? – Чайник та каструля.– Молодець, Злато, правильно». За таким само типом було побудовано заняття: «Укладемо ляльок спати», «Ляльки збираються на прогулянку» (підбір одягу за розміром), «Купання ляльок».

Ближче до кінця навчального року проводилося подібне заняття за казкою «Три ведмеді». Діти із задоволенням підбирали для ведмедів стільці, посуд, ліжечка. При цьому вони легко та без помилок називали розмір предметів: великий - менший (середній) - маленький; маленький - більший (середній) - великий.

При проходженні теми «Овочі» та «Фрукти» проводилися заняття «Наш город» та дидактична гра «Що виростало в саду». Наприклад, дітям пропонувалося узяти 2 кошика, різні за величиною, та піти у «город» збирати врожай. Дітям давалася словесна інструкція – «У велику корзину будемо збирати великі овочі, а в маленьку – малі». На грядці діти по черзі знаходили картоплю, кабачки, огірки, помідори, цибулю, морква. Кожен овоч діти обмацували, визначали його форму, колір та розмір: «Андрію, що це ми знайшли на грядці таке червоне? – Помідор.– Кирило, а на щовін схожий? – На кульку.– Правильно, він круглий тому схожий на кульку.–Дар'я, а знайди ще десь тут помідори, та розклади їх по кошиках. Чому цей ти поклав сюди?– Він великий й корзинка велика.– А цей значить який? – Маленький.– Добре, розумниця».

Так були обстежені всі овочі. В кінці заняття діти спробували овочі на смак, а після сну, у другій половині дня, ще раз обмацували овочі руками, потримали в долонях і потім провели дидактичну гру «Чарівний мішечок». Діти на дотик визначали, який узяли овоч.

Аналогічно проводилося заняття з фруктами. Використовувалися фрукти різного кольору, величини, форми (яблуко, груша, лимон, апельсин, слива, банан тощо).

Формування знань про сенсорні еталони тісно пов'язане із заняттями з продуктивних видів діяльності. Під час малювання дитина вчиться передавати барвистість навколишнього світу, на заняттях з ліплення – форму знайомих предметів. Наприклад, на занятті з малювання на тему «Апельсин» ми підводили дітей до самостійного вибору кольору фарби, яка передає добре знайомий предмет.

Пропонували обирати фарбу потрібного кольору з трьох близьких кольорів (червоного, оранжевого, жовтого). Показуючи дітям апельсин пояснювали, що він круглий, обводячи його круговим рухом руки зліва направо. Потім пропонували зробити той самий рух кожній дитині. На аркуші швидким рухом малювали замкнене коло та зафарбовували його коловими рухами. Намалювавши апельсин, порівнювала його із зразком за кольором та формою: «Діти, подивіться, я намалювала апельсин такого ж кольору як цей? – Так. – Тимофію, якої він форми? Круглої!». Потім кожній дитині було запропоновано знайти фарбу, якою вона буде малювати апельсин. В кінці заняття розглядали з дітьми виконані роботи та підкреслювали, що колір справжнього апельсина та намальованого однаковий й усі діти намалювали багато апельсинів.

При роботі з пластиліном навчали дітей виконувати формоутворюючі рухи. Пояснювали, що для того щоб виліпити кульку потрібно катати шматочок пластиліну коловими рухами, а якщо треба зробити ковбаску – то прямими.

При виконанні аплікації на тему «Килимок для кошеняти» продовжували знайомити дітей з геометричними фігурами, навчали ритмічно розташовувати їх на аркуші паперу, закріплювали назви кольорів.

Створюючи ігрову мотивацію пропонували зробити килимок для кошеняти. А щоб він вийшов красивим, його потрібно прикрасити. Показали дітям вирізані з кольорового паперу трикутники, кружечки, квадрати й запропонувала свій зразок: «Подивіться, який килимок я буду робити. У середину я покладу жовте коло, а по краях розкладу трикутники. Ось так: сюди зелений, ось тут синій, тут червоний та жовтий. Ось який килимок вийшов у мене. А зараз ви обирайте різні фігури й розкладуйте їх на своїх аркушах.—Матвію, які фігури ти узяв? (квадратикий кола) – А що ти покладеш в середину? (коло) – Добре. А ти, Саміре, які узяла фігури? і так далі”.

В процесі конструктивної діяльності вдосконалюється сприйняття дітьми форми предметів, їх величини, просторових відносин. Під час будівництва з будівельного матеріалу діти продовжують знайомитися з різними об'ємними деталями: кубиками, цеглинками, трикутною призмою. В процесі будівництва дошкільники закріплюють знання про те, що у цеглинки є вузький та широкий бік, якщо цеглинку поставити на довгу вузьку грань то «парканчик» вийде низький, а якщо на вузьку коротку – то високий. На заняттях з конструювання діти будували «вежі», «парканчики» та інше. Наприклад, при будівництві воріт ми звертали увагу дітей на їх розмір – «Ці ворота високі, а ці низькі». При обігранні будівель діти переконувалися, що в низькі ворота машина не проїде, а маленька іграшка проходить. У процесі будівництва вежі ми привертати увагу дітей на те, що якщо багато кубиків поставити один на одній вежа вийде високою, а якщо мало, то вона буде низька. Пропонували дітям побудувати низькі й високі вежі з кубиків різного кольору. Наприкінці заняття запитували: «Андрію, якого кольору в

тебе висока вежа? Злато, а ти побудувала низьку вежу з кубиків якого кольору?»).

Ознайомлення дітей зі світом природи так само тісно пов'язане з формуванням у них знань про сенсорні еталони. Кожен день, виходячи на прогулянку, ми привертали увагу дітей на те, якого кольору небо, трава, листя на деревах. Порівнювали кущі та дерева за величиною, зауважували на тому, що дерева високі, ми не можемо дотягнутися до гілок, а кущики низькі. Порівнювали дерева за об'ємом: «Давайте обіймемо тополю, подивіться яка вона товста, ми усі разом ледве-ледве її можемо обхопили. А зараз, давайте обіймемо берізку. Подивіться, вона тонка, тому її змогла обійняти одна Далия».

При спостереженні за комахами також приверталася увага дітей на їх забарвлення та форму. Згодом діти самі виділяли характерні ознаки. Наприклад, Влад: «Це сонечко, воно червонета кругле, а цей жучок як овальчик», Саміра: «Цей черв'як товстий та довгий».

Завдання з формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку ми намагалися вирішувати не тільки на заняттях, але й у повсякденному житті. Наприклад, під час ранкового прийому дітей обов'язково звертали увагу дитини на колір її одягу, взуття: «Злато, яка на тебе гарна жовта кепка сьогодні. А ти, Артем, сьогодні в зеленій футболці. А давайте подивимося та знайдемо, хто ще прийшов сьогодні в такій саме футболці».

В ранкові години, поки в групі було 1-2 дитини ми обов'язково проводили індивідуальну роботу, пропонували дітям різний дидактичний матеріал для ігор. Це «Мозаїка», «Розклади фігури по місцях!», «Збери картинку» та інше.

Під час режимних моментів привертали увагу дітей на колір рушників, фартушків, посуду, серветок тощо. У сюжетних іграх так само звертали увагу на величину, колір та форму предметів: «А суп ми з якої картоплі будемо варити – з великої або з маленької?», «Якого кольору ти візьмеш

каструлю?», «Лікарю, а які таблетки треба давати моїй доньці? Великі рожеві або маленькі жовті?».

В роботі з дітьми раннього віку перед проведенням занять з формування знань про сенсорні еталони ми створювали в групі спокійну, доброзичливу, емоційно-позитивну атмосферу. Заняття базувалися на невимушеній атмосфері спілкування, яка, на прикладі власного емоційного ставлення педагога, викликала активність дітей.

Реалізуючи експериментальну модель психолого-педагогічних умов формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку ми велике значення приділяли створенню предметно-розвивального середовища. Тому що, таке середовище, є одним з основних засобів розвитку особистості дитини, джерелом його індивідуальних знань та соціального досвіду. Предметно-розвивальне середовище не тільки повинно забезпечувати формування знань про сенсорні еталони, а й бути основою самостійної творчості кожної дитини. Тому, при проектуванні предметно-розвивального середовища ми враховували:

- індивідуальні соціально-психологічні особливості дітей;
- інтереси, схильності, переваги, потреби дітей;
- вікові особливості.

Предметно-розвивальне середовище це відкрита, змінювана, жива система, збагачувана новизною. Предметно-розвивальне середовище має величезні можливості впливу на дитину, вона виховує й розвиває її.

При поповненні предметно-розвивального середовища групи дітей раннього віку матеріалами, що спрямовані на формування знань про сенсорні еталони, ми врахували дані принципи: ми прагнули підібрати ті іграшки та матеріали, які призначені для дітей цього віку. Для набуття сенсорного досвіду дуже важливо, щоб діти не тільки отримували уявлення про те, що для чого використовується, що як називається, але й поглиблювали

сприйняття цих предметів: отримували різні відчуття від дотику до них та дії з ними.

Саме на це ми звертали особливу увагу, пропонуючи дітям відповідні завдання: перенести предмети, відчуті міру їх ваги, беручи в руки, відчуті і визначити якість поверхні, її температуру. Всі дії такого роду збагачують сенсорний досвід дітей, розвивають здатність орієнтування в навколишньому середовищі.

Середовище повинно бути навчальним. Дитяче експериментування – один з найважливіших аспектів розвитку особистості. Ця діяльність не задана дитині дорослим заздалегідь, тому будується самою дитиною у міру отримання нею нових відомостей про об'єкт. Для розгортання цієї діяльності ми придбали все необхідні матеріали: воду, пісок, каміння, мірні стаканчики, губки, формочки, совочки, трубочки. У групі доповнений центр води і піску, де малюки із задоволенням проводили експерименти: переливали воду, проціджували її, переливали через трубочки, пересипали пісок через ситечко. Діти вивчали властивості води, піску, каміння, грали з ними, проявляли творчі здібності, розвивали уяву, сенсорні здібності, а також дрібну моторику. Предмети облаштування групи були підібрані таким чином, щоб вони відображали гармонічне поєднання різноманіття кольору, форм, величину, матеріалів. Комфортність та безпеку обстановки групової кімнати ми прагнули досягти через схожість інтер'єру групової кімнати з домашньою обстановкою. У групі ми розмістили улюблені іграшки дітей, зручні килимки-пазли, які несуть в собі й навчальні функції: закріплення основних кольорів, геометричних форм, величини, формування тактильних відчуттів, бо мають різну текстуру.

Для ефективного формування сенсорних еталонів дітей раннього дошкільного віку ми організували куточок самостійної художньо-продуктивної діяльності.

Куточок для самостійної художньо-продуктивної діяльності був наповнений такими матеріалами: кольоровими олівцями, папером для малювання, розвиваючими розмальовками, в яких діти можуть малювати по точках різні геометричні фігури та розфарбовувати предмети різної величини, з'єднувати предмети за певним кольором тощо, пластиліном, дошками, стеками, серветками, геометричними фігурами для аплікації.

Також ми збагатили зону конструювання м'якими об'ємними модулями, будівельним матеріалом (дерев'яним та пластиковим), різними конструкторами, покидьковим матеріалом (коробками, кришками), пазлами тощо.

Сенсорний куточок ми також доповнили дидактичними іграми, деякі з яких придумали самі. Це такі, як: «Підбери ниточки до кульок», «Кольорові рукавиці», «Знайди, чия будка?», «Склади машину», «Збери піраміду», «Сховай мишку».

Для розвитку координації, самостійності у дошкільників ми самостійно виготовили різноманітні фізкультурні килимки з розміткою із різних предметів. Таке обладнання не тільки сприяє закріпленню у дітей вміння діяти за певними умовами (пострибати на одній ніжці, перестрибнути через перешкоду та інше), але й допомагає закріпити вивчені дітьми основні рухи.

Також нами були оформлені стенди: «Що буває такого кольору?» (жовтого, синього, червоного, зеленого). На одному зображені всі предмети синього кольору, на іншому червоного і так далі, помістили їх в ігровому павільйоні на майданчику групи.

Для створення розвивального середовища групи активну участь брали батьки вихованців, вони виготовляли дидактичні ігри, посібники.

Отже, створення розвивального предметно-просторового середовища, яке використовується як в процесі безпосередньої освітньої діяльності, так і в самостійній діяльності дитини, дозволяє забезпечити накопиченню різноманітних слухових, зорових, дотикових вражень; формувати

елементарні знання про основні характеристики величини (великий-маленький); форми (коло, квадрат, кубик, куля, цеглинка); кольори (зелений, червоний, синій, жовтий, оранжевий, фіолетовий, білий, чорний). В результаті чого стає можливим формувати у дітей вміння виділяти різноманітні властивості предметів, орієнтуючись на колір, форму, величину, звуки, фактуру тощо.

Однією з психолого-педагогічних умов реалізації експериментальної моделі формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку було підвищення компетентності педагогів в області сенсорного розвитку дітей даної вікової групи. Для здійснення цієї умови ми провели серію заходів під керівництвом педагога-психолога та методиста закладу (таблиця 2.4).

Таблиця 2.4

План заходів, спрямованих на підвищення рівня знань та вмінь педагогів в області сенсорного розвитку дітей раннього віку

№	Заходи	Задачі
1.	Консультація с сенсорного розвитку дітей раннього віку	1. Розібрати поняття «сенсорний розвиток», визначити його значимість в ранньому віці. 2. Розібрати процес «відчуття», визначити його види. 3. Розібрати процес «сприйняття», визначити види сприйняття.
2.	Консультація «Особливості сенсорного виховання дітей раннього віку»	1. Розібрати поняття «сенсорні еталони». 2. Виявити особливості сенсорного розвитку дітей раннього віку.

		3. Розглянути завдання програми ЗДО в області сенсорно-пізнавального розвитку.
3.	Майстер-клас «Педагогічна система М.Монтессорі»	1. Розглянути принципи педагогічної системи М. Монтессорі. 2. Ознайомитися з автодидактичним матеріалом, спрямованим на сенсорний розвиток. 3. Ознайомитися з правилами роботи з цим матеріалом.
4.	Майстер-клас по створенню сенсорного куточка в групі	1. Розвиток дрібної моторики. 2. Формування сенсорних еталонів.

Таким чином, проведена нами робота, з використання практичних завдань допомагають вирішувати педагогам завдання з формування та розвитку сенсорних здібностей у всіх сферах дитячої діяльності й дають позитивний результат.

Останньою психолого-педагогічною умовою реалізації експериментальної моделі формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку була активізація інтересу батьків до проблеми формування сенсорних еталонів у власних дітей, цьому сприяла участь батьків у виготовленні дидактичних ігор для групи, їх допомоги в оформленні куточків для самостійної діяльності дітей.

Протягом року батьки брали участь в спільних виставках малюнків і виробів («Подорож до Червоної країни», «Де живе коло» та інші). Було проведено тематичне заняття за участю батьків «Магазин іграшок», де діти та

їхні батьки були повноправними учасниками, батьки мали можливість навчитися правильно грати зі своїми дітьми. Така співпраця батьків та педагогів буде сприяти формуванню сенсорних знань у дітей раннього дошкільного віку та забезпечить гармонізацію відносин між батьками та дітьми. З батьками проводилися індивідуальні бесіди на тему: «Ігри та вправи, що сприяють формуванню сенсорних знань дітей раннього віку», консультації «Знайомство з сенсорними еталонами, способами обстеження предметів», батьківські збори. Були оформлені папки-пересувки на цю тематику. У батьківському куточку постійно розміщується матеріал з цієї теми.

У роботі з батьками використовувалися різноманітні форми, узагальнені темою «Формування та розвиток сенсорного досвіду дітей раннього дошкільного віку в дитячому садку та вдома»: практикуми, консультації, інформаційні листи, пам'ятки тощо.

Отже, експериментальна модель психолого-педагогічних умов формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку впроваджувалася в освітній процес експериментальної групи. Для того, щоб перевірити ефективність моделі, щодо сформованості знань про сенсорні у дітей раннього дошкільного віку, було проведено наступний етап дослідження.

2.3. Динаміка змін у формуванні знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку

Завершальним етапом дослідження було проведення контрольного експерименту. Його основна мета – це перевірка гіпотези, виявлення динаміки змін у формуванні знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку.

Для досягнення визначеної мети була проведена повторна діагностика в експериментальній групі за допомогою методики констатуючого

експерименту: «Кольорові палички», «Знайди такий же», «Нагодуймо ведмедиків», «Де знаходиться зайчик?», «Впізнай за звуком», «Вгадай, який за смаком?» та «Чарівні коробочки», «Чудовий мішечок». 5 тестів: «Кольорові кубики», «Вгадай, що зникло?», «Виключення зайвого слова», «Розрізнення форми» та «Сприйняття величини».

Після проведення повторної діагностики ми дізналися, що в експериментальній групі показники якості сформованості сенсорних еталонів у дітей раннього віку змінилися. По завершенню діагностики та інтерпретації результатів можемо зробити узагальнення щодо рівня сформованості знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку. Дані зіставлення результатів подаємо у таблиці 2.5 та рисунку 2.3.

Таблиця 2.5

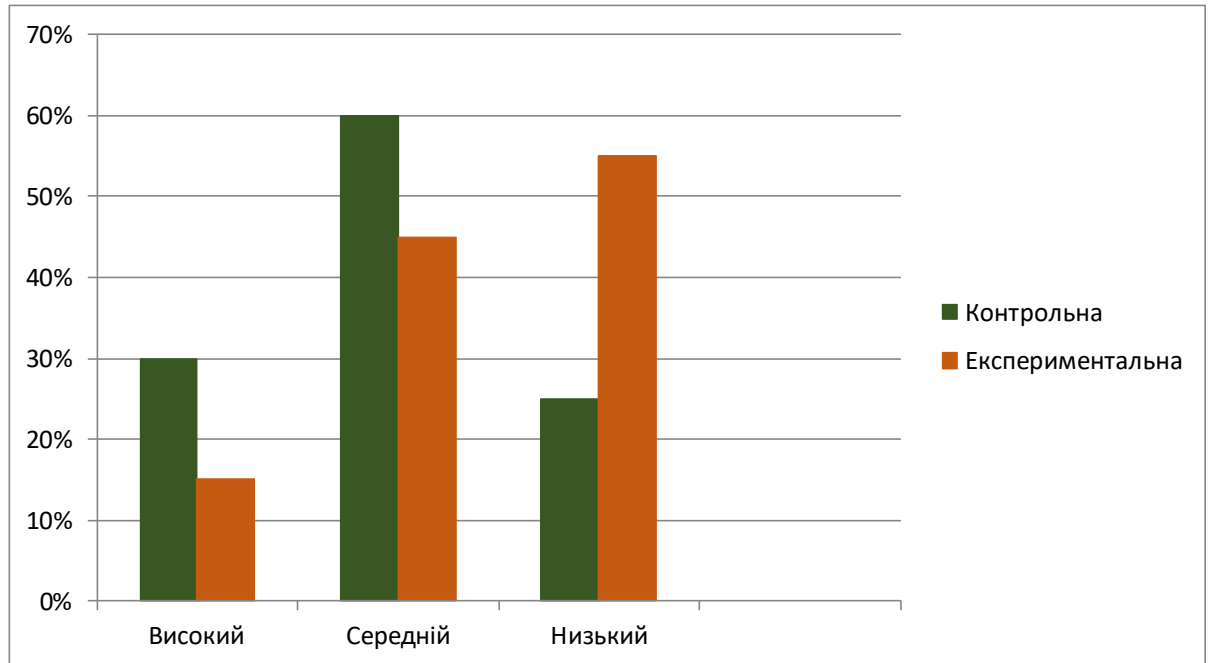
Динаміка змін у формуванні знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку ЕГ та КГ у процесі експерименту

Група дітей	За результатами констатуючого експерименту			За результатами контрольного експерименту		
	низький	середній	високий	низький	середній	високий
	Рівні сформованості знань про сенсорні еталони					
ЕГ	55%	45%	15%	10%	75%	30%
КГ	25%	60%	30%	20%	60%	35%

На початку формуючого експерименту 30% дітей КГ показали високий рівень, 60% середній та 25% низький рівень сформованості знань про сенсорні еталони.

А у ЕГ на початку формуючого експерименту 15% дітей показали високий рівень, 45% середній та 55% низький рівень сформованості знань про сенсорні еталони.

Для наочності представимо порівняльний аналіз змін у формуванні знань про сенсорні еталони в ЕГ та КГ на формувальному етапі (Рис. 2.4).

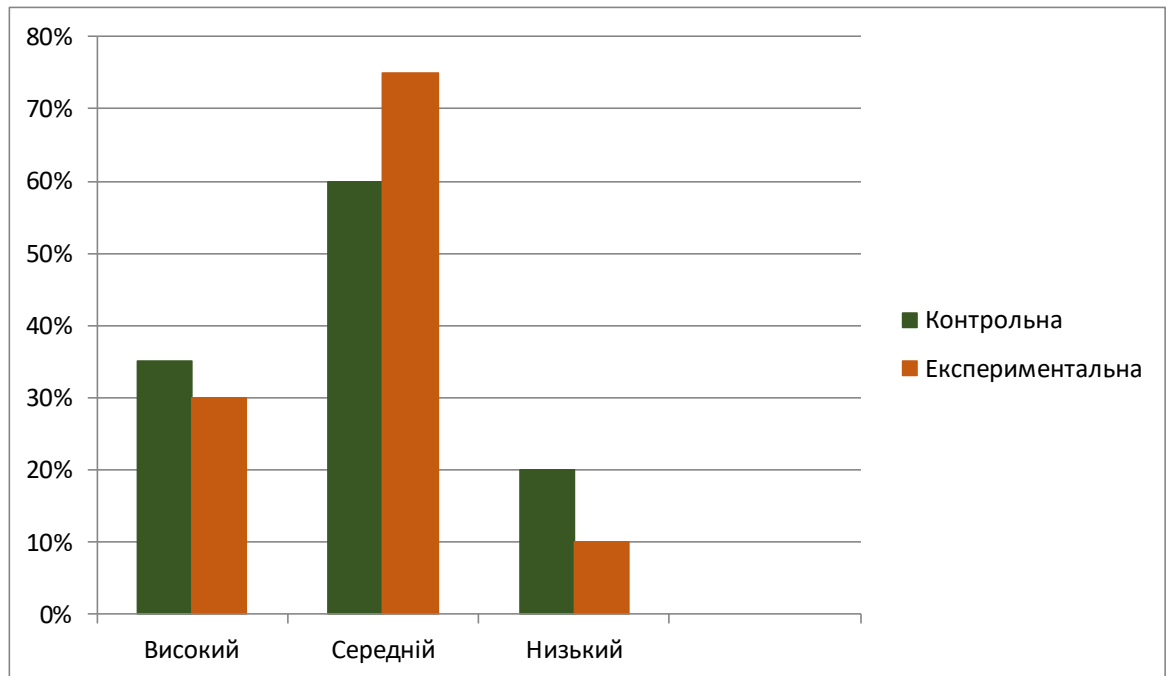

Рисунок. 2.4. Порівняльний аналіз змін у формуванні знань про сенсорні еталони в ЕГ та КГ на формувальному етапі

Після проведення контрольного експерименту ми отримали наступні показники:

- у КГ 20% дітей показали низький рівень, 60% – середній та 35% високий рівень сформованості знань про сенсорні еталони;
- у ЕГ 10% дітей показали низький рівень, 75% – середній та 30% високий рівень сформованості знань про сенсорні еталони.

Для наочності нами було представлено порівняльний аналіз рівня сформованості знань про сенсорні еталони в ЕГ та КГ на контрольному етапі (Рис.2.5).

Рисунок 2.5. Порівняльний аналіз рівня сформованості знань про сенсорні еталони в ЕГ та КГ на контрольному етапі

Порівняння даних формуючого етапу з даними, отриманими на контрольному етапі показує, що в КГ збільшилася кількість дітей з високим рівнем сформованості знань про сенсорні еталони на 5%, дітей з середнім та високим рівнем знань залишилася без змін.

В ЕГ збільшилася кількість дітей з високим рівнем сформованості знань про сенсорні еталони на 15%, також збільшилася кількість дітей із середнім рівнем знань на 35%, зменшилася кількість дітей з низьким рівнем сформованості знань на 45%.

Отже, це доводить, що зміст та прийоми формуючого етапу експерименту були вибрані нами правильно й виявилися ефективними для підвищення рівня сформованості знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку.

Контрольний етап експерименту дозволив нам дійти висновку про те, що для формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку необхідно створювати спеціальні психолого-педагогічні умови.

Найбільш значними досягненнями можна вважати скорочення числа дітей, які на початку нашої дослідно-експериментальної роботи були віднесені до групи з низьким та середнім рівнем сформованості знань про сенсорні еталони.

Результати свідчать про значне збільшення дітей із середнім рівнем сформованості знань про сенсорні еталони. Таким чином, форми роботи з дітьми, які ми використовували в ході нашого експериментального дослідження, допомогли нам значно підвищити рівень сформованості цих знань у дітей раннього віку.

В експериментальній групі після оновлення предметно-розвивального просторового середовища, ми ще раз відповіли на запитання анкети щодо визначення рівня оточуючого середовища, направленою на формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку. На констатувальному етапі рівень предметно-розвивального середовища був критичний, а на контрольному – достатній, отже, в результаті проведеної роботи, рівень предметно-розвивального середовища значно збільшився.

Тому, ми можемо зробити висновок про те, що рівень предметно-розвивального середовища в ЕГ покращився шляхом збагачення його різноманітними посібниками, іграми, куточками та іншим сенсорним обладнанням стимулюючим самостійне застосування дітьми набутих знань та уявлень.

Проаналізувавши рівень компетентності педагогів в області формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку, ми отримали наступні результати: вЕГ рівень компетентності педагогів став 90%, це значно вище, ніж у КГ: рівень компетентності став 75%. Експериментальне дослідження підтвердило ефективність виявлених та апробованих на практиці психолого-педагогічних умов, спрямованих на формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку.

Аналіз анкетування батьків дітей ЕГ на контрольному етапі нашого дослідження виявило, що:

- 80% батьків помітили, що у дітей спостерігається покращення настрою з ранку та у вечірні години, зазначається радість від перебування в дитячому садку;
- батьками відзначаються позитивні зміни в сенсорному розвитку власних дітей;
- 75% опитаних відзначили, активність дітей після відвідування дитячого садка;
- відзначається підвищення рівня активної участі батьків в освітньому процесі з 55% до 70%;
- 90% батьків зазначили, підвищення рівня компетентності в виховних питаннях;
- 85% батьків зазначили, що виставки та конкурси – це ефективні спільні форми роботи, 60% відзначили значення індивідуальних консультацій та бесід, 61% батьків зазначили важливість наочної інформації.

Таким чином ми переконалися в тому, що формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього в дошкільній буде забезпечена при реалізації наступних психолого-педагогічних умов:

- 1) розробці експериментальної моделі формування знань про сенсорні еталони та програми її реалізації;
- 2) забезпечення індивідуальної підтримки та допомоги дитині;
- 3) організації предметно-розвивального освітнього простору;
- 4) забезпечення конструктивної взаємодії з батьками;
- 5) врахування сензитивності вікового періоду.

Слід зазначити, що подібну роботу необхідно проводити постійно, щоб закріплювати отриманий результат

Порівняльний аналіз констатувального контрольного етапів дослідно-експериментальної роботи показав, що рівень сформованості знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку в експериментальній групі підвищився.

В експериментальній частині дослідження ми використовували спеціально складену програму для формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку. На формувальному етапі експерименту для ефективного формування сенсорних знань у дітей цього віку нами була складена та впроваджена в роботу експериментальної групи експериментальна модель реалізації психолого-педагогічних умов формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку в практиці ЗДО. Важливим був останній етап контрольного експерименту, де ми виявили ефективність впливу психолого-педагогічних умов на формування знань про сенсорні еталони у дошкільників.

При плануванні своєї роботи ми враховували особливості дітей раннього віку, їх вміння та навички. Важливо зазначити, що нами були створені максимально комфортні умови для розвитку дітей, атмосфера була доброзичлива. Також, під час підбору матеріалу ми враховували вже набуті дітьми знання.

Таким чином, результати експерименту свідчать, що результативність процесу формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку обумовлена впровадженням в освітній процес експериментальної моделі реалізації психолого-педагогічних умов і переконують у доцільності її подальшого впровадження у роботу закладів дошкільної освіти.

Висновки до розділу 2

Експериментальна частина нашої роботи складається з трьох наступних етапів експерименту: констатувальний експеримент, формувальний експеримент, контрольний експеримент.

Базою для проведення експериментальної роботи став заклад дошкільної освіти №157 «Зоряний» м. Маріуполя. В дослідженні брали участь діти раннього віку, в кількості 30 дітей. Було сформовано експериментальну та контрольну групи, кожна група складалася з 15 дітей.

Для виявлення рівнів сформованості знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку за допомогою «Психолого-педагогічної діагностики розвитку дітей раннього дошкільного віку» Л.Федоровича [82], спираючись на Освітню програму для дітей від двох до семи років «Дитина» за редакцією Г.Беленької [24], особисто освітньої лінії «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі» (третьій рік життя) та Базового компоненту дошкільної освіти [5], нами було обрано такі ігри: «Кольорові палички», «Знайди такий же», «Нагодуймо ведмедиків», «Де знаходиться зайчик?», «Впізнай за звуком», «Вгадай, який за смаком?» та «Чарівні коробочки», «Чудовий мішечок».

Після проведення діагностики нами було підраховано загальну суму балів. Зважаючи на виділені критерії та показники сформованості знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку результати було поділено на 3 рівні: високий, середній, низький.

Оцінка результатів представлена у форматі таблиць та діаграм.

На етапі констатувального експерименту ми впроваджували експериментальну модель реалізації психолого-педагогічних умов формування знань про сенсорні еталони дітей раннього віку в практику ЗДО.

Завершальним етапом дослідження було проведення контрольного експерименту. Його основна мета – це перевірка гіпотези, виявлення динаміки змін у формуванні знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку.

Результати розподілились таким чином: високий рівень в КГ збільшився на 5%, а в ЕГ на 15%, середній рівень в КГ залишився сталим, а в ЕГ збільшився на 30%, низький рівень в КГ знизився на 5%, а в ЕГ – на 45%.

Порівняльний аналіз констатувального й контрольного етапів дослідно-експериментальної роботи показав, що рівень сформованості знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку підвищився. Таким чином ми переконалися в тому, що створена нами експериментальна модель реалізації психолого-педагогічних умов формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку в практиці ЗДО є ефективною.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

В нашій науково-дослідницькій роботі було здійснено теоретичне обґрунтування психолого-педагогічних умов формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку шляхом розробки та впровадження в освітній процес експериментальної моделі реалізації психолого-педагогічних умов формування знань про сенсорні еталони у дітей цього віку. Теоретичний аналіз проблеми та отримані результати дослідницько-експериментальної роботи дозволили зробити такі висновки:

Вивчення психолого-педагогічних, науково-методичних джерел, нормативно-правових документів в галузі освіти дозволило обґрунтувати думку про те, що психолого-педагогічні умови формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку є важливим та складним завданням. Актуальність його розв'язання зумовлена тим, що ранній вік є найбільш сприятливим для вдосконалення діяльності органів чуття, одержання уявлень про довкілля, а отже, формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку. Визначено, що у сучасній науковій літературі проблема формування знань про сенсорні еталони у дітей цього віку розглядається в двох аспектах. Науковці з однієї сторони розглядають набуття дітьми знань про сенсорні еталони як фундамент загального розумового розвитку дитини, а з іншої розвиток пізнавальних процесів забезпечує наступність між дошкільною та початковою ланками освіти.

У процесі розвитку дітей перших років життя здійснюється розвиток сенсорних здібностей, завдяки якому малодиференційовані зорові та слухові враження змінюються предметним сприйняттям, що відкриває дитині світ речей та явищ навколишньої дійсності. Значення розвитку сенсорних здібностей в ранньому дитинстві важко переоцінити, саме цей період найбільш сприятливий для вдосконалення діяльності органів відчуття, накопиченню уявлень про навколишній світ.

Сенсорні еталони – загальноприйняті зразки зовнішніх властивостей предметів, які склалися в суспільстві (колір, форма, величина, висота звука та інше).

Засвоєння сенсорних еталонів – тривалий і складний процес, який не обмежується рамками дошкільного дитинства, який має свою основу. Засвоїти сенсорний еталон зовсім не означає навчитися правильно називати ту чи іншу властивість об'єкта. Необхідно мати чітке уявлення про різновид кожної властивості і, головне, вміти користуватися такими уявленнями для аналізу й виокремлення властивостей різноманітних предметів у різних ситуаціях. Інакше кажучи, засвоєння сенсорних еталонів – це адекватне використання їх як одиниць вимірювання під час оцінки властивостей об'єктів.

Доведено, що могутнім чинником формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку є забезпечення різноманітних впливів, які організовують зорове і слухове сприйняття, поетапність сенсорного розвитку, необхідність проведення спеціально спрямованих занять, дидактичних ігор, організації індивідуальної роботи та самостійної діяльності дітей.

На експериментальному етапі нашої магістерській роботі нами були встановлені критерії сформованості знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку, які відображають: виявлення пізнавальної активності, спостережливості, самостійності в процесі пізнання; орієнтування в сенсорних еталонах (колір, форма, величина, орієнтування у просторі, тактильні сприйняття, сприйняття звуку, смаку, запаху тощо), їх видах, властивостях; вміння узагальнювати, класифікувати, порівнювати, встановлювати зв'язки між явищами. Визначено рівні сформованості знань про сенсорні еталони у дітей цього віку: високий, середній, низький.

Розроблено експериментальну модель реалізації психолого-педагогічних умов формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку, яка

складається з комплексу взаємозалежних компонентів й забезпечує поетапне формування цих знань.

Нами були визначені основні форми роботи з формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку: заняття з продуктивних видів діяльності (малювання, аплікація, ліплення, конструювання); дидактичні ігри спрямовані на сенсорний розвиток дітей цього віку; індивідуальні заняття; самостійна діяльність дітей (під керівництвом дорослого); збагачення предметно-розвивального середовища групи; підвищення педагогічної компетентності вихователів; робота з сім'єю вихованців.

Експериментальна частина нашої роботи включала три етапи: констатувальний, формувальний, контрольний, де ми використовували систему психолого-педагогічних умов, спрямованих на формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку.

На констатувальному етапі експерименту ми виявили рівень сформованості знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку. На формувальному етапі експерименту ми впровадили в освітній процес експериментальну модель реалізації психолого-педагогічних умов формування знань про сенсорні еталони у дітей цієї вікової категорії.

В ході контрольного етапу експерименту – підтвердили ефективність формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку шляхом впровадження в освітній процес віх зазначених вище умов. Результати розподілились таким чином: високий рівень в контрольній групі збільшився на 5%, а в експериментальній – на 45%, середній рівень в контрольній групі не змінився, а в експериментальній збільшився на 30%, низький рівень в контрольній групі знизився на 5%, а в експериментальній – на 45%. Аналіз результатів експерименту переконав нас у тому, що у дітей підвищився рівень сформованості знань про сенсорні еталони в експериментальній групі.

Отже, було з'ясовано, теоретично обґрунтовано та практично перевірено ефективність експериментальної моделі реалізації психолого-педагогічних умов формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку.

Матеріали дослідження можуть бути використані в освітньому процесі закладу дошкільної освіти та студентами під час проходження виробничої практики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Альтхауз Д. Колір, форма, кількість: досвід роботи з розвитку пізнавальних здібностей дітей дошкільного віку / укр. пер. з нім. під ред. В.В. Юршайкіна. Москва: Просвещение, 1994. 64 с.
2. Артамонова, О. Предметно-пространственная среда: ее роль в развитии личности [Текст]. *Дошкольное воспитание*. 1995. № 4. С. 5–7.
3. Артемова Л. В. Колір. Форма. Величина. Число: для кожної дитини, родини, вихователя, вчителя. Київ: Томіріс, 2017. 176 с.
4. Афтаназів В. Напрями і зміст співпраці вихователя з батьками дошкільників. *Освітній простір України*. Івано-Франківськ. 2014. Вип. 4. С. 115–121.
5. Базовий компонент дошкільної освіти / А. М. Богуш, Г. В. Беленька, О. Л. Богніч, та ін.; наук. кер. А. М. Богуш. Київ: Світич, 2012. 26 с.
6. Барбашова В. А. Неперервність сенсорного розвитку особистості: дошкільня, шкільна освіта. *Педагогічний дискурс*. 2013. Вип. 14. С. 42–48.
7. Башаева Т.В. Развитие сприйнятия в детей. Форма, колір, звук. Попул. посібник для батьків та педагогів. Ярославль: Академія розвитку, 1997. 237 с.
8. Бондаренко Н. Н. Сенсорно-развитие детей раннего возраста. *Ребенок в детском саду*. 2012. № 4. С. 39–45.
9. Буракова А. Педагогічні інновації в дошкільній освіті. *Дошкільне виховання*. 2010. №7. С.5–6.
10. Буянова Р. Сенсорно-развитие детей. *Социальная работа*. 2006. №12. С. 12–15.

11. Вартан В. П. Сенсорно-розвиттєво-дошкольницький. Минск: БГУ, 2007. 150 с.
12. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
13. Венгер Л. А. Сенсорно-вєспитання-дошкольницький. *Дошкольнєво-вєспитання*. 2004. № 12. С. 13–14.
14. Венгер Л. А. Вєспитання-сенсорної-культури-ребенка. Москва: Просвєщення, 1988. 143 с.
15. Виховання дїтей раннього вїку: посїбник для вихователїв дитячого саду і батькїв/ Є.О. Смирнова, М.М. Авдєєва, Л.Н. Галїгузова и др. Москва: Просвєщення, 1996. 158 с.
16. Виховання і навчання дїтей раннього вїку: Кн. для вихователя дит. саду / Т.М. Фонарьов, С.Л. Новосьолова, Л.І. Каплан та ін; під ред. Л.М. Павлової. Москва: Просвєщення, 1996 р. 176 с.
17. Виховання та розвиток дїтей раннього вїку: посїбник для вихователя дит. саду / В.В. Гербова, Р.Г. Казакова, І.М. Кононова та ін; / под ред. Г.М. Лямїній. Москва: Просвєщення, 2000. 224 с.
18. Галанова Т.В. Розвиваючі ігри з малятами до 3-х рокїв. Популярний посїбник для батькїв та педагогїв. Ярославль: Академія розвитку, 1996. 240 с.
19. Галїгузова, Л.Н., Мещерякова, Л.Н. Педагогика дєтей раннього вїку. Москва: Владос, 2007. 304с.
20. Галян І. М. Психодїагностика: навч. посїб. 2-є вид., стереотип. Київ: Академвидав, 2011. 464 с.
21. Городиська В., Лондар Т. Дидактична гра як засїб формування уявлєнь про сенсорні еталони у дїтей молодшого дошкольного вїку. *Педагогїчні інновації у фаховїй освїті: зб-к наук. праць*. Ужгород, 2018. Вип. 1(9). С. 16–22.

- 22.Грама Н.Г.Сенсорний розвиток дітей раннього віку: теорія і практика: [Монографія]. Одеса, 2018. 239 с.
- 23.Гурсьий Г. Якого кольору? Якої форми? (Робота з розвитку сприймання в групах раннього віку). *Дитячий садок*. 2002. №4. С. 78–83.
- 24.Дидактичні ігри і заняття з дітьми раннього віку: Посібник для вихователя дит. саду / Є.В. Зворигіна та ін; під ред. С.Н.Новосьолової. Москва: Просвещение, 1995. 144 с.
- 25.Дитина: освітня програма для дітей від 2 до 7 років / наук. кер. проекту В. О. Огнев'юк, К. І. Волинець. Київ: Київський університет ім. Б. Грінченка, 2016. 492 с.
- 26.Дорошенко Т.М., Литвиненко К.Д. Сутність сенсорного розвитку сучасної дитини раннього віку. *Дитинство XXI століття: інноваційна освіта: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Кременчук. 2018. 25–26 жовт. С. 70–75. URL: <http://pu.org.ua/%97.pdf> (дата звернення: 20.11.2020).
- 27.Дьяченко О. Дошкільний вік: психологічні підстави освітньої роботи з розвитку здібностей.*Дошкільне виховання*. 1995. № .1. С. 46–50.
- 28.Запорожец А. В. Психология. Москва:Учпедгиз, 1953. 153 с.
- 29.Запорожец А.В., Неверович Я.З. О способах зрительноговосприятия формы предметов в раннем и дошкольном детстве. В сб. «Развитие познавательных и волевых процессов у дошкольников»; под ред. А.В. Запорожца и Я.З. Неверовичю. Москва: Просвещение, 1965. 230 с.
- 30.Ільїна М.Н. Розвиток дитини від першого дня життя до шести років: тести і розвиваючі вправи. СПб.: Дельта, 2001. 159 с.
- 31.Калинина Р. Р. Психолого-педагогическаядиагностика в детском саду. Санкт-Петербург: Речь, 2003. 144 с.
- 32.Кащук Н. Специфіка організації предметно-ігрового середовища в контексті сенсорного розвитку дітей раннього

- віку. URL: <https://ird.npu.edu.ua/files/kachyk.pdf>. (дата звернення: 10.09.2020).
33. Кашук Н. Сутність сенсорного розвитку сучасної дитини раннього віку. URL: https://ird.npu.edu.ua/files/kachyk_2.pdf (дата звернення: 10.11.2020).
34. Колядіна А. Л. Розвиваємо інтелект змалку (з досвіду роботи). *Дитячий садок*. 2001. №10. С. 52–57.
35. Корендо Р. Предметне розвивальне середовище як чинник всебічного розвитку дитини. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2011. № 9. С. 44–50.
36. Кошель В. М. Розвиток творчої особистості дошкільника в умовах ДНЗ. *Вісник Чернігівського держ. пед. ун-ту*. Чернігів, 2009. Вип. 68. С. 66–70.
37. Кривоніс М. Л., Дроботій О. Л. Сенсорний розвиток дошкільнят. Ранній вік. Харків: Вид-во «Ранок», 2015. 192 с.
38. Крутій К. Освітній простір дошкільного навчального закладу. Ч. 1: Концепції, проектування технології створення. Запоріжжя: ЛПКС, 2009. 320 с
39. Крючкова В. Формування уявлень про сенсорні еталони у молодших дошкільників засобом дидактичної гри. *Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку: Всеукраїнська студентська науково-практична конференція*. 2018. 21–22 лист. С. 70–74. URL: http://www.ndu.edu.ua/storage/2018/2018_12_05_zbirnuk.pdf (дата звернення: 23.06.2020).
40. Ладивір С. О., Стадник Г. А. Розвиток пізнавальної активності дітей у процесі їхнього спілкування з батьками. *Психологія*. Київ: Рад. школа, 1990. Вип. 34. С. 53–59.
41. Малікова Ю. В. Сенсорне виховання у спадщині видатних педагогів минулого. *Науковий вісник Південноукраїнського державного*

- педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського: зб. наук. праць.*
Одеса: ПДПУ ім. К. Д. Ушинського, 2005. № 3–4. С. 151–153.
42. Малікова Ю. В. Сенсорне виховання в сучасній теорії і практиці дошкільної освіти. *Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського: зб. наук. праць.*
Одеса: ПДПУ ім. К. Д. Ушинського, 2005. № 3–4. С. 154–159.
43. Морозова О.М., Е.И. Тихеева. Дошкольныйвозраст: сенсорное развитие и воспитание. *Дошкольное воспитание.* 1993. №5. С. 54–55.
44. Мусевич В. С. Феномени сенсорного розвитку дітей: підручник для студ. вузов. Київ: Академія, 2014. 210 с.
45. Мухина В.С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество. Учебник для студентов высших учебных заведений. Изд. 6-е стереотипное. Москва, Академия, 2000. 456с.
46. Новий тлумачний словник української мови: у 3 т. Т. 1 / уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпущко. Київ: Видавництво «АКОНІ», 2006. 926 с.
47. Новосёлова С. Л. Развивающая предметная среда: методические рекомендации по проектированию вариативных дизайн-проектов развивающей предметной среды в детских садах и учебно-воспитательных комплексах. Москва: Центр инноваций в педагогике, 1995. 59 с.
48. Олексенко С. Діагностика психомоторних здібностей у дітей раннього віку. *Психолог дошкілля.* 2010. № 12. С.12–17.
49. Олійник Л. М. Формування уявлень про властивості і співвідношення предметів у дітей раннього віку: дис. ... канд. пед. наук: 13.08.08 / «Дошкільна педагогіка». Київ, 2004. 209 с.
50. Павелків Р.В. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу [текст]: навч. посіб. Київ: «Центр учбової літератури», 2013. 296 с.

51. Палій А.А., Голян І. М. Методи діагностики психічного розвитку дітей. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2014. 652 с.
52. Пізнавальні процеси і здібності в навчанні: навч. посібник для студентів пед. ін-тів / В.Д. Шадриков та ін. Москва: Просвещение, 1990. 142 с.
53. Пілюгіна В.А. Сенсорні здібності малюка: Ігри на розвиток сприйняття кольору, форми, величини у дітей раннього віку: Кн. для вихователів дит. саду і батьків. М.: Просвіта: АТ "Учбов. Мет.", 1996. 112 с.
54. Писарчук О.Т. Особливості формування предметно-розвивального середовища дошкільного навчального закладу. *Наукові записки. Серія: педагогіка*. 2014. №4. С. 9–17. URL: file:///D:/Downloads/NZTNPU_ped_2014_4_4.pdf (дата звернення: 10.01.2020).
55. Плеханов А., Морозова О. Сенсорно-розвиток і виховання дітей дошкільного віку. *Дошкільне виховання*. 1995. №7. С. 31–35.
56. Пілюгіна Э.Г. Сенсорно-розвиток і виховання дітей раннього віку в процесі ознайомлення з кольором. Москва: Просвещение, 1983. 96 с.
57. Подд'яков М. Дитина–дошкільник: проблеми психічного розвитку і саморозвитку. *Дошкільне виховання*. 1998. № 12. С. 68–74.
58. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / ред. Т.І. Поніманська. Київ: «Академвидав», 2006. С. 456.
59. Попова С.В. Виховання та розвиток дітей раннього віку: Учеб. метод. посібник з дошкільної педагогіки для студентів-заочників фак. дошкільн. виховання пед. інститутів. Москва: Просвещение, 1994. 64 с.
60. Практикум по детской психологии: пособие для студентов пед. ун-тов и воспитателей дет. садов / ред. Г.А. Урунтаева и др. Москва: Просвещение, 1995. 145 с.

61. Про дошкільну освіту: Закон України від 11.07.2001 р. № 2628-ІІ. Дата оновлення: 20..05.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text>(дата звернення: 27.06.2020).
62. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38-39. Ст. 380.
63. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (нова редакція). У 2 ч. Ч. II. Від трьох до шести (семи) років / О. П. Аксьонова та ін.; наук. керівн. О. Л. Кононко. Київ: ТОВ «МЦФЕР» Україна, 2014. 452 с.
64. Професійна освіта: Словник: навч. пос. / уклад. С.У. Гончаренко; за ред. Н. Г. Никало. Київ: Вища школа, 2000. С. 149.
65. Ранній розвиток дитини—право кожного: зб. матеріалів Всеукраїнського форуму (м. Київ, 20 квітня 2019 р.) / Міністерство освіти і науки України, Національний еколого-натуралістичний центр. Київ: НЕНЦ, 2019. 123 с.
66. Резніченко І. Створення розвивального простору у групових приміщеннях дошкільного закладу. *Практика управління дошкільним закладом*. 2011. № 1. С. 27–40.
67. Розвиток сприйняття в ранньому дошкільному дитинстві / ред. О.В. Запорожця, М. І. Лісіної. Москва: Просвещение, 1996. 302 с.
68. Розвиток мислення та розумове виховання дошкільника / ред. М.М. Подд'якова. Москва: Педагогіка, 1993. 200 с.
69. Розвиток пізнавальних здібностей у процесі дошкільного виховання / ред. Л.А. Венгера. Москва: Педагогіка, 1989. 224 с.
70. Свирська Л. Взаємодія дорослих із дітьми раннього віку. Київ, 2004. 112 с.

71. Сенсорне виховання в дитячому садку: Посібник для вихователів / ред. М.М. Подд'якова, В.М. Аванесова. 2-е вид., испр. і доп. Москва: Просвещение, 2001. 192 с.
72. Смирнова Е. О. Ранній вік (від року до трьох). *Психологія дитини від народження до семи років*. Москва: Школа-прес, 1997. с. 145-237.
73. Смольникова Г. Розвиваймо у малят сенсоріку та дрібну моторику. *Дошкільне виховання*. 2010. № 7. С. 20–22.
74. Сорокина М.Г. Система М.Монтессори. Теория и практика. Учеб.пособие для студ. высш. пед. учебн. заведений. Москва:Академия, 2003. 105 с.
75. Стребелева Е.А. Методическиерекомендации к психолого-педагогическомуизучениюдетей (2-3 лет): Ранняядиагностикаумственногогоразвития. *Альманах ИКП РАО*. 2011. № 4. С. 15–21.
76. Субботский Є.В. Дитина відкриває світ. Кн. для вихователя дит. саду. Москва: Просвещение, 1991. 207 с.
77. Тарасова О.С. Сенсорний розвиток дітей раннього віку. Харків: Основа, 2014. 142 с.
78. Тихеева Е.И. Воспитательдолжен не только любить детей, но и знать ихвозрастныеособенности. *Дошкольноевоспитание*. 2002. №10. С. 10–12.
79. Тихомирова Л.Ф. Розвиток пізнавальних здібностей дітей: Популярне посібник для батьків та педагогів. Ярославль: Академія розвитку, 1996. 192 с.
80. Ткачук Т. А. Розвиток пізнавальної активності дітей дошкільного віку у спілкуванні з вихователем: дис. ... канд. пед. наук: 19.00.07 / Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. Київ, 2004. 211 с.
81. Урунтаева Г.А. Дошкільна педагогіка: Навч. посібник для середн. пед. навч. закладів. 2-е вид. Москва: Академія 1997. 335 с.

82. Усова А. П. Педагогика и психология сенсорного развития и воспитания дошкольника. Теория и практика сенсорного воспитания в детском саду Москва, 2001. 289 с.
83. Федорович Л. О. Психолого-педагогічна діагностика розвитку дітей раннього дошкільного віку: Навчально-методичний посібник / уклад. О. В. Гнітій та ін. Кременчук: Християнська Зоря, 2008. 217 с.
84. Формування сприйняття у дошкільника / ред. О.В. Запорожця, Л.А. Венгера. Москва: Просвещение, 1990. 280 с.
85. Фребель Ф. Будем жить ради своих детей / сост. и пред. А. М. Волумбаева. Москва: Карапуз, 2001. 168 с.
86. Фунтікова О.О. Дитина й розумова діяльність: до питання про навчання. *Дошкільна освіта*. 2004. № 4 (6). С.33–37.
87. Хачапуридзе Б.И. Дидактические материалы и игры в связи с некоторыми задачами воспитания дошкольников. История советской дошкольной педагогики: Хрестоматия / сост. Н.Б. Мчелидзе и др.; под ред. М.Н. Колмаковой, В.И. Логиновой. 2-е изд. перераб. и доп. Москва: Просвещение, 1988. С.137–147.
88. Холмовская В.В. Роль эталонов формы в различении пропорций детей дошкольного возраста. *Новые исследования в педагогических науках*. 1965. № 4. С.15–22.
89. Шаграева О.А. Дитяча психологія: Теоретичний та практичний курс: навч. посібник для студентів вищ. навч. зведень. Москва: Гуманит. вид. центр ВЛАДОС, 2001. 368 с.
90. Щелованов Н.М., Аксарина Н.М. Воспитание детей раннего возраста в детских учреждениях. Москва: Просвещение, 1955. 237 с.
91. Широкова Г.А. Сенсомоторно-еразвитие детей дошкольного возраста: диагностика, игры, упражнения. Ростов на Дону: Феникс, 2006. 251 с.
92. Ясвин В. А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию. Москва: Смысл, 2001. 366 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для вихователів

«Формування знань про сенсорні еталони у дітей раннього віку»

Інструкція. Прочитайте уважно кожне запитання та напишіть відповідь на нього.

Високий рівень: 10-9 правильних відповідей; достатній рівень: 8-7 правильних відповідей; середній рівень: 6-5 правильних відповідей; низький рівень: до 4 правильних відповідей.

1. Як Ви розумієте термін «психологічні умови» формування знань у дітей раннього віку?
2. Як Ви розумієте термін «педагогічні умови» формування знань у дітей раннього віку?
3. Дайте визначення поняттю «сенсорні еталони».
4. Як називається лінія БКДО, що спрямована на формування сенсорного розвитку дитини?
5. Який вік є сензитивним для формування сенсорних еталонів?
6. Назвіть визначальні психічні процеси для ефективного формування сенсорних здібностей дитини.
7. Яка робота проводиться з батьками для ефективного формування сенсорних знань у дітей раннього віку?
8. Які в групі повинні бути куточки для формування сенсорної «самостійності» дитини раннього віку?
9. Як саме ви забезпечуєте індивідуальну підтримку та допомогу дитині?
10. Які основні завдання ставляться в ранньому віці в освітньої лінії «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі»?

Анкета**«Виявлення інтересів та знань батьків вихованців з питань сенсорного виховання»**

Шановні батьки!

Пропонуємо Вам відповісти на питання анкети по сенсорному розвитку дітей раннього дошкільного віку.

1. Чи маєте Ви уявлення, що таке сенсорний розвиток та виховання дитини:

- так;
- немає;
- не знаю.

2. Як Ви оцінюєте необхідність сенсорного розвитку та виховання дитини раннього віку:

- вважаю за потрібне;
- не вважаю за потрібне;
- важко відповісти.

3. Чи створені в ЗДО №157 умови для сенсорного виховання Вашої дитини:

- так;
- немає;
- не знаю.

4. Чи є у Вашій групі інформація для батьків по сенсорному вихованню:

- інформація відсутня;
- є, але вихователь не звертає на неї увагу;
- я не звертаю увагу на інформацію;
- інформація цікава, але не має практичної значущості для мене;
- наочна інформація цікава та корисна для мене.

5. Як Ви оцінюєте рівень розвитку у Вашої дитини всіх видів сприйняття:

- високий;
- середній;
- низький.

6. Чи є у Вас вдома ігри по сенсорному вихованню:

- так;
- немає;
- не знаю.

7. В яку гру на розвиток сенсорних здібностей найчастіше грає Ваша дитина вдома?

---

8. Яка допомога від фахівця чи вихователя потрібна Вам з питань сенсорного розвитку Вашої дитини?

Дякуємо за співпрацю!

Консультація для вихователів «Особливості сенсорної сфери дітей раннього віку»

У дошкільному віці відбувається збагачення чуттєвого досвіду дитини, оволодіння специфічними формами сприймання і мислення, бурхливий розвиток уяви, формування довільної уваги і пам'яті. Пізнання дитиною навколишнього світу за допомогою відчуттів і сприймання створює необхідні передумови для виникнення складніших пізнавальних процесів (мислення, пам'ять, уява). Розвинена сенсорика – основа для удосконалення практичної діяльності дитини. Зміни в організмі малюка відбуваються не самотійно, а в результаті того, що дошкільник оволодіває новими діями сприймання, спрямованими на обстеження предметів і явищ дійсності, їх різноманітних властивостей і відношень. У середині дошкільного віку у дитини виникає бажання розібратися у формах, порівняти, у чому їх схожість і відмінність з відомими їй предметами.

Сенсорне виховання спрямоване на формування і розвиток у дітей сенсорних процесів (відчуттів, сприймання, уявлень), за допомогою яких вони набувають досвіду орієнтування у зовнішніх властивостях предметів і явищ. Важливе завдання – навчити дошкільників точно, повно і розчленовано сприймати предмети, їх властивості і відношення (колір, форма, величина, розміщення у просторі, висота звуків тощо). Без такого навчання сприймання дитини тривалий час буде поверховим, фрагментарним, не створюватиме необхідних основ для загального розумового розвитку, не формуватиме спостережливості, мислення, мовлення, не відбуватиметься повноцінне засвоєння знань і навичок у початкових класах школи тощо.

Сприймання як цілісне відображення предметів, ситуацій, явищ виникає у свідомості людини при безпосередній дії об'єктів на аналізатори. Процес переходу від відчуття до сприймання – це перехід до складнішого

відображення світу, яке збільшує можливості людини щодо пристосування і активного його перетворення.

Розвиток сприймання є складним процесом, який передбачає засвоєння дитиною певних сенсорних еталонів, які є результатом суспільного досвіду; оволодіння нею способами обстеження предметів.

Сенсорні (лат. *sensorium* – орган чуттів) еталони - вироблені людством уявлення про основні властивості і відношення предметів і явищ навколишньої дійсності.

Ці еталони функціонують як загальноприйнятий зразок властивостей і відношень предметів. Наприклад, при сприйнятті форми сенсорними еталонами є геометричні фігури (круг, квадрат, трикутник, овал, циліндр тощо), кольору – сім кольорів спектра, а також білий та чорний. У природі існує розмаїття форм і барв, однак людство упорядкувало їх у певну систему. Оволодіння сенсорними еталонами дає змогу сприймати навколишній світ крізь призму суспільного досвіду. Отже, дитина привчається бачити властивості предметів як різновиди або поєднання відомих зразків.

Забезпечити засвоєння сенсорних еталонів – означає сформувати уявлення про основні різновиди кожної властивості предмета (колір, величина, форма тощо). Однак безпосередньо такі уявлення не зможуть керувати сприйманням, якщо дитина не знає способів обстеження предметів – встановлення, якому зразку відповідає властивість певного предмета, з яким вона має справу – у грі, на занятті, у процесі спостережень, розваг. Цим способам дитину потрібно вчити спеціально.

Зміст сенсорного виховання у дошкільному закладі полягає в ознайомленні дітей із сенсорними еталонами і навчанні їх способів обстеження предметів.

У повсякденному житті під час самостійних ігор, праці, на прогулянках малята мають справу з багатьма властивостями предметів, однак помічають, виокремлюють, усвідомлюють лише деякі з них. Практика і спеціальні

дослідження підтверджують, що набутий стихійно, без керівництва дорослих, сенсорний досвід є досить бідним, поверховим. Керівництво сенсорним вихованням дитини повинне враховувати її вікові особливості. До трьох років вона ще не здатна зрозуміти значення зразків (еталонів), з якими необхідно порівнювати властивості предметів. Кружечок, кулька, кольорова смужка для неї такі одиничні і конкретні, як м'яч, годинник, чашка, книжка тощо. На цьому етапі важливо забезпечити нагромадження різноманітних уявлень, сформувати основу для подальшого засвоєння і використання сенсорних еталонів, використовуючи у роботі з дітьми основні види форм і кольорів, які згодом виступатимуть як еталони. Вихователь повинен використовувати назви кольорів і форм, організовувати такі дії малят з предметами, які спрямовуватимуть увагу на їх певні властивості, сприятимуть утворенню відповідних уявлень. При цьому не потрібно вимагати, щоб дитина обов'язково запам'ятала їх. Повноцінне засвоєння назв можливе тільки після засвоєння сенсорних еталонів.

У цій роботі важливо знати і використовувати дії, які забезпечують виокремлення властивостей й утворення елементарних уявлень про них. Такими діями є зіставлення предметів за формою, розміром, кольором: дитина добирає пари з групи предметів або шукає серед них названий дорослим. Важливо, щоб вона навчилася використовувати як зразок будь-який предмет, що сприятиме засвоєнню загальноприйнятих еталонів. Найлегше малята вибирають предмет за формою, складніше – за розміром (величиною), і найважче – за кольором.

Опановуючи зіставлення предметів за властивостями, добираючи предмети з однаковими властивостями, діти спочатку накладають їх один на інший, порівнюють за формою, величиною або кольором. Це дається їм легко, а згодом, оволодівши прийомами зовнішнього зіставлення, вони переходять до зіставлення «на око» (зорове зіставлення). У ранньому і молодшому дошкільному віці у процесі сенсорного виховання

доцільніше використовувати плоскі предмети, які легко і зручно накладати, прикладати, порівнюючи за певними властивостями. Із набуттям дитиною певного досвіду можна використовувати об'ємні предмети.

Сучасна методика сенсорного виховання спрямована передусім на формування пізнавальної активності дитини. Для цього вона повинна володіти процедурою обстеження залежно від його мети. Перед конструюванням, наприклад, головну увагу звертають на будову, основні вузли кріплень, розглядають предмет з різних боків для визначення його форми. Перед малюванням увагу дітей зосереджують на контурі предмета. Для цього вихователь пропонує обвести пальцем або долонею його зовнішню частину, рухом руки у повітрі відтворити його форму. Характер обстеження предметів залежить від наступної продуктивної діяльності дітей. Під час організації діяльності дошкільників виокремлюють такі головні моменти:

а) сприймання цілісного предмета, створення загального враження про нього;

б) виокремлення основних частин предмета, визначення їх властивостей;

в) визначення просторового розміщення одних частин відносно інших (вище, нижче, ліворуч, праворуч);

г) виокремлення дрібніших частин предмета і з'ясування їх просторового розміщення щодо основних;

г) повторне цілісне сприймання предмета, закріплення враження.

У цій послідовності обстежують найрізноманітніші предмети, тому таке обстеження називають узагальненим. Для обстеження під час праці на природі важливо, щоб діти вміли відрізнити суху землю від вологої, розпушену від твердої, культурну рослину від дикоростучої. Для цього їм потрібні уявлення про характерні властивості ґрунту (колір, консистенція, вологість) і рослин (ознаки стебел і листків).

Розрізнення звуків мови (звуковий аналіз слова, формування фонематичного слуху) організовують у формі підкресленої, розчленованої вимови.

Отже, способи обстеження, які застосовуються у сенсорному вихованні залежать від характерних властивостей предметів (колір, форма, звук, запах тощо) і його мети. Спрямовані вони на організацію пізнавальних дій дитини, формування її розумової активності.

У дошкільному закладі сенсорне виховання здійснюється на заняттях і у повсякденному житті, під час різноманітної діяльності дітей. Усі його форми спрямовані на створення у дітей багатого чуттєвого досвіду, здатності орієнтуватися в різноманітних властивостях предметів, на виховання культури сприймання, уважності, здатності реагувати на безпосередній вплив явищ дійсності

*Додаток Д***Конспект заняття для дітей раннього віку «Лялька–неваляйка»**

Мета: закріпити знання дітей про форму та колір предметів; розвивати увагу, окомір, дрібну моторику рук; виховувати акуратність, точність і наполегливість.

Матеріал: велика лялька-неваляйка, відерце з гудзиками, мисочка з невисокими краями, площинне зображення ляльки-неваляйки.

Хід заняття:

Діти сидять на стільчиках.

Вихователь: Діти у нас є чудова лялька (показує ляльку-неваляйку дітям).

- Якого кольору сарафан нашої ляльки?
- На голівці у ляльки шапочка. Якого вона кольору?
- На що схожа наша лялька?

Діти: сонце, м'ячик, колобок, апельсин, снігову бабу тощо.

Вихователь: Погляньте, діти, які гарні виразні очі у нашої ляльки.

- Покажіть, як ви вмієте кліпати очима.
- Закрийте очі.
- Відкрийте очі.

Вихователь: У нашої ляльки на обличчі є симпатичний носик.

- Покажіть мені пальчиком ваш носик.
- Що робить ваш носик?
- Подихайте носиком.
- У нашої ляльки гарні губки.
- Якого кольору губи у ляльки?
- У вас і у мене теж є губки. Пошліть поцілунок один одному, ось так.

Вихователь: Коли ви втомлюєтеся, то лягаєте спати.

– Покажіть ляльці, як ви засинаєте (кладуть голівку на складені долоньки, закривають очі).

Вихователь дзвонить у дзвінок.

– Досить діточки відпочивати, час малята прокидатись.

– А знаєте, діти, наша лялька не спала. Вона стояла і на вас дивилася.

– Тож лялечку беріть і спати її покладіть. (Діти по черзі вкладають ляльку, а вона піднімається).

Вихователь: Давайте, діти, ляльці пісню заспіваємо

– Може так її заколисаємо. (Діти стають навколо ляльки)

Ходить сонько під вікном:

Иди в ліжечко бігом! (пальчиком)

Лягай, лялько, на бочок, (голову на складені долоньки)

Ми заграємо в ріжок: (грають в кулачок)

А-а-а, а-а-а! (пальчиком)

Вихователь кілька разів кладе ляльку спати.

Вихователь: Нічого не виходить, діти, бо це незвичайна лялька, а лялька-неваляйка.

– Ви дуже гарно гралися із лялькою-неваляйкою. Тому вона принесла вам жовте відерце із чарівними гудзиками.

Діти фотографують ляльку на згадку.

Вихователь: А ось і фотографія.

– Та чогось на ній не вистачає.

– Давайте закінчимо фотографію.

– А допоможуть нам гудзики. Ось носик (викладає). Пропонує дітям викласти очі, ротик та прикрасити сарафан.

Вихователь: Ну ось ми закінчили роботу.

– Неваляйці дуже подобається.

– Вона зовсім не хоче відпочивати, все дивиться, любить себе

Додаток Ж

Поради й рекомендації для батьків щодо сенсорного розвитку дітей в сім'ї

Сенсорний розвиток дитини – це важливий процес для гармонійного розвитку дитини. Як же організувати його вдома? Хочемо дати вам декілька порад щодо того, у які ігри без особливих витрат можна пограти з дитиною вдома.

1. Коли дитина йде мити руки, спитайте її, які в неї зараз руки, які вони стануть потім. Старайтеся, щоб малюк використовував у мовленні слова сухий, мокрий.

2. Гра «Саморобні пазли». Розріжте на три (потім на більше) частини будь-яку предметну картинку, листівку. Спочатку зберіть картинку разом з дитиною, а потім запропонуйте їй зібрати самостійно.

3. Гра «Пустотливі мишенята». Візьміть будь-яку картинку, листівку, світлину з журналу, книги (зображення повинне бути зрозумілим дитині), виріжте з неї квадрати, круги, трикутники. Розкажіть дитині коротеньку казочку про пустотливих мишенят, які погризли в картинці дірки, через що ви ніяк не можете її зібрати. Далі запропонуйте дитині закрити дірки на картинці фігурами, які з неї вигризли миші.

4. «Гарне намисто». Виріжте з цупкого паперу намистини круглої та квадратної форми. Намистини можуть бути одного кольору або різного. Посередині в намистин виріжте невеликі отвори, щоб туди вільно проходив шнурок. Запропонуйте дитині зібрати намисто для мами (для ляльки).

1 варіант. Усі намистини одного кольору, нанизуються по черзі: круг, квадрат.

2 варіант. Усі намистини різного кольору; чергування кольорів дитина обирає сама. У процесі діяльності запитуйте, якої форми намистина, якого кольору.

5. Гра «Помалюємо». Наклейте на чистий аркуш паперу зображення предметів, тварин і попросіть дитину з'єднати їх лініями. Інше завдання: прикріпіть аркуш до столу і покладіть на нього кубик, а потім попросіть малюка штовхати цей кубик олівцем. Олівець залишає на папері слід – покажіть його маляті.

6. Гра «Заплющ очі». На прогулянці, після шумних ігор, присядьте з малюком на лавку і спробуйте пограти в таку гру. Оберіть три будь-які предмети, наприклад, пір'їнку, маленький камінець та листок. Нехай малюк обере один із цих об'єктів і водить ним угору і вниз по вашій руці доти, доки ви з заплющеними очима не визначите за відчуттями, що це за предмет. Тепер черга дитини заплющити очі. Візьміть один із предметів та водить ним по руці, поки маля не відгадає, що це.

7. Дорогою з дошкільного закладу зверніть увагу дитини на колір неба, форму хмаринок; роздивіться листя восени, як іскриться на сонці сніг узимку тощо.

8. «Незвичайне намисто». Ця гра допоможе дитині краще запам'ятати кольори, форми; спонукає до проявів творчості. Разом з дитиною приготуйте спочатку тісто: змішайте 1 склянку кухонної солі дрібного помолу, 1 склянку муки, 0,5 склянки холодної води, залиште на 3 години в холодильнику. Разом з дитиною зліпіть кульки діаметром 3-4 см та за допомогою трубочки для коктейлів зробіть отвори. Залиште для висихання. Разом з дитиною за бажанням розфарбуйте кульки в різні кольори та вигадайте історію «Хто вдягне наше намисто?».

9. «Неслухняні олівці». З часом удома накопичується багато різних олівців. Пропонуємо гру, яка не лише допоможе дитині запам'ятати назви кольорів, а й розвине

навички охайності. Візьміть різнокольорові пластикові стаканчики (буде краще, якщо батьки разом з дитиною обклеять стаканчики папером) та запропонуйте дитині покласти кожен олівець у його будинок-стаканчик. Для

розвитку пізнавальної активності дитини можна створити «проблемну» ситуацію: запропонувати стаканчики синього, червоного та зеленого кольорів, а олівці червоного, рожевого, синього, блакитного, зеленого та різні відтінки. Дайте дитині можливість самостійно зробити висновки.

10. Гра «Веселий кухар». Ця гра допоможе дитині засвоїти поняття «солодке», «солоне», «кисле», «гірке» тощо, а також назви овочів та фруктів. На тарілочку наріжте невеличкі шматочки овочів та фруктів (апельсин, яблуко, груша, огірок, морква тощо). Запропонуйте дитині заплющити очі та пригостить її шматочком. Спитайте дитину: «Який смак? Як називається те, що ти куштував?»

11. Гра-дослід «Крижані кубики». З таємничим виглядом дорослий дістає з холодильника два кубики льоду: один собі, другий дитині – і пропонує потримати кубик у долонях. Запитайте в дитини: «Який він? (Твердий, холодний, мокрий, став рідким.) Куди подівся кубик? (Дайте дитині можливість відповісти самостійно.) Як знову зробити кубик?»

12. Гра «Знайди такий самий». Виріжте сім великих та сім маленьких кружечків різних кольорів із цупкого картону. Розкладіть перед дитиною зі словами: «Ці кружечки різні. Чому?» Обговоріть розмір і кольори. Запропонуйте дитині вибрати та покласти до коробочки тільки:

- великі кружечки (якщо дитині складно, прикладіть один до одного два великих кружечки та поясніть, що це однакові; так само продемонструйте великий і малий кружечок, і хай дитина зробить висновок, що вони різні);

- маленькі;
- червоні (дитина повинна навчитися виконувати інструкцію);
- зелені;
- знайти великий і червоний тощо.

Якщо гра припаде дитині до смаку, пропонуємо ускладнити її, додавши квадрати і трикутники.

13. Гра «Весела геометрія». Приготуйте п'ять кружечків і п'ять квадратів, перемішайте їх. З'ясуйте разом з дитиною, чим вони різняться, і запропонуйте розкласти фігури на дві групи.

Варіанти: трикутник і квадрати, зірочка і прямокутник тощо.

14. Гра «Маша і ведмідь». Приготуйте набір різних предметів парами «великий – маленький». Наприклад, по дві ложки, чашки, тарілки, іграшки, серветки, хустинки, гудзики, книжки тощо. Запропонуйте гру: «До нас у гості прийшли Маша і Ведмідь. (Якщо немає іграшок, роздрукуйте з Інтернету портрети казкових героїв.) У нас є різні речі. Як ти гадаєш, які з них підійдуть Маші, а які ведмедеві?» Дайте дитині можливість самій дійти висновку, що Маші потрібні маленькі речі, а ведмедю – великі. Під час гри постійно промовляйте вголос свої дії та спонукайте до цього дитину: «Це маленька ложка для Маші, а велика ложка – для ведмедя. Це велика іграшка для ведмедя, а маленька – для Маші» тощо.

15. Розвивальна гра «Великі і малі». У цю гру можна гратися всією родиною, перетворивши оселю на місце пригод. Запропонуйте змагання: хто більше знайде в оселі парних великих і малих предметів. Наприклад: велика каструля – маленька каструля, велике ліжко – маленьке ліжко, великі татові черевики – маленькі синочкові, велика шафа – маленька шафа, великий олівець – маленький олівець тощо.

Увага! Дайте дитині можливість «перемогти».

16. Гра «Незвичайні олівці». Приготуйте два олівці – великий і маленький. Розкажіть дитині, що це незвичайні олівці, бо великий малює великі предмети, а маленький – маленькі. Візьміть великий аркуш паперу і проведіть довгу смужку. Дитина бере маленький олівець і поряд проводить коротку. Дорослий малює велике коло, дитина – маленьке тощо. Гра залежить від графічних здібностей дитини, проте дорослий повинен пам'ятати, що в дитини раннього віку ще не сформована дрібна моторика,

тому не можна вимагати від маляти якісних малюнків, а слід заохочувати до малювання, яке є основою для формування графічних та творчих здібностей.

17. Гра «Піжмурки». Приготуйте набір парних (великий – малий) геометричних фігур (круг, трикутник, прямокутник, овал). Запропонуйте «заховати» маленькі фігури за великими з практичним показом, накривши маленький кружечок великим. Якщо в дитини це виходить легко, ускладнюйте гру, запропонувавши сховати під кружечок трикутник, під квадрат – кружечок. Потім запитайте, чи запам'ятала дитина, хто за ким сховався.

18. «Чарівна торбинка». Зробіть із цупкої тканини невеличку торбинку.

Варіант 1. Дитина складає в торбинку предмети, різні на дотик (іграшка, м'ячик, клубочок ниток, кубик, ложка тощо – залежно від можливостей дитини). Потім навпомацки бере якийсь предмет у торбинці, описує, не дивлячись, його властивості і називає цей предмет.

Варіант 2. Дитина отримує торбинку з набором предметів і на дотик угадує, що туди поклали.

Варіант 3. Дитині дають якийсь предмет (наприклад гудзик). Потім дитина отримує наповнену речами торбинку і навпомацки знаходить у ній такий самий предмет, виймає, порівнює.

19. Гра «Веселка». Усім гравцям роздають кольорові кружечки і пропонують знайти в оселі предмети такого самого кольору. Дитина може прикладати свій кружечок до речей, щоб ідентифікувати кольори.